

SLOVENSKÁ REČ

MESAČNÍK PRE ZÁUJMY SPISOVNÉHO JAZYKA

ROČNÍK DESIATY

4

DECEMBER 1942.

REDIGUJE ANTON JÁNOŠÍK S JOZEFOM ŠKULTÉTYM

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ

SLOVENSKÁ REČ

vychádza mesačne okrem júla a augusta.

V y d á v a M a t i c a s l o v e n s k á .

Rediguje Anton Jánošík s Jozefom Škultétym.

Predplatné 45 Ks na rok.

Redakcia a administrácia v Turčianskom Svätom Martine.

O B S A H

	Strana
<i>Václav Polák</i> : K problému vplyvu slovenčiny na češtinu. (Pokračovanie.)	97
<i>Jozef Laška</i> : Rozriešime si otázku pôvodu východnej slovenčiny? (Pokračovanie.)	104
<i>Ján Holý</i> : Poznámky o niektorých spojkách a predložkách	107
<i>Jozef Šliačan</i> : Citová a zvuková expresívnosť slovenského slova. (Dokončenie.) (Zvuková expresívnosť slov, 110.)	110
<i>Ján Chripko</i> : Interjekcie konsonanticko-vokalicke. (Pokračovanie.)	114
<i>Ján Žigo</i> : Dejiny dvojhlasok v spisovnej slovenčine. (Pokračovanie.)	119

Rozličnosti

Miestny názov *Hybe* 125. — *kusá koľaj* = *slepá koľaj* 125. — *zeď*, *zdiť*; *zedník*; *obozdiť*, *obozdívka*; *podozdiť*, *podozdívka*; *zazdiť*, *zazdívka* = *múr*, *murovať*; *murár*; *obmurovať*, *obmurovka*; *podmurovať*, *podmurovka*; *zamurovať*, *zamurovka* 126. — *Belo*, gen. *Belu?* 126. — *pútať* a *putnať* 127.

Listáreň

Priezvisko *Bolgáč* 128.

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK X.

ČÍSLO 4.

Václav Polák:

K PROBLÉMU VPLYVU SLOVENČINY NA ČEŠTINU.

Vzájomný pomer slovenčiny a češtiny bol odjakživa predmetom živých diskusií, najmä ak sa hovorilo o vplyve češtiny na spisovný jazyk slovenský, lebo premnohé okolnosti rozhodly, že vo sfére lexikálnej zásoby slovnej vonkonečnú prevahu mali slová prejaté z češtiny. Nebolo to len preto, že sa od XV. storočia držala spisovná čeština najmä u evanjelikov ako spisovný jazyk, že mala veľký vplyv na bernoláčinu a že ňou písali štúrovci pred nastolením spisovnej slovenčiny, ale aj preto, že sa zprvoti nekládol veľký dôraz na lexikálnu čistotu a originalitu vznikajúcej slovenčiny, lebo štúrovci nemali v programe, ani nechceli popretívať kultúrne sväzky s Čechmi a s ich literatúrou.

Všetko to spôsobilo, že sa preberaly hromadne slová zo spisovnej češtiny, najmä v oblasti vyššieho štýlu a slovníka spisovnej slovenčiny. Z toho vyplýva dnes veľká blízkosť vyššieho slovníka českého a slovenského.¹

To všetko sú fakty isteže dobre známe, ale pritom sa zabúda, že sa dá hovoriť aj o vplyve slovenčiny na češtinu. Na tento zaujímavý problém som narazil už v článku o pôvode a význame slova *bozk* v lanskej Slovenskej reči (IX, čís. 4, str. 101). Nebude teda nezaujímavé zaoberať sa trochu viac týmto problémom lexikálneho vplyvu slovenčiny na češtinu, a to v päťdesiatych rokoch prvej polovice pominutého storočia, teda v dobe reorganizácie dnešného spisovného jazyka českého, ako sa nám javí v rozsiahlom materiále Kancelárie Slovníka jazyka českého pri Českej akademii 'věd a umění' v Prahe. Rozsiahlosť materiálu, ktorý sa mi podarilo nashromaždiť, žiada však obmedziť sa v tomto článku len na najznámejšie slová slovenského pôvodu v češtine, o ktorých sa čiastočito, keď

¹ Porov. napr. L. Novák, Jazykovedné glosy k československej otázke, Turč. Sv. Martin, 1934, str. 97—111; J. Stanislav, Československá mluvnica pre odb. učiteľov a vysokoškolákov, Praha—Prešov, str. 12.

sa naskytla príležitosť hovoriť o vplyve slovenských dialektov na jazyk českých autorov na počiatku XIX. storočia.

V prvých desaťročiach predošlého storočia škola Jungmannova v Čechách usilovala sa dohnáť úroveň lexikálne vyspelejších svetových jazykov západoeurópskych, keďže čeština, ktorá sa kedysi s nimi hrdo pretekala, v storočiach pobelohorskej protireformácie za nimi značne zaostala. Jungmann sám svoje stanovisko v otázke obohacovania jazyka teoreticky formuloval v Slovesnosti, kde okrem iného o zdokonaľovaní spisovnej češtiny so stránky lexikálnej a terminologickej napísal doslova: „Jiné bohaté zdroje, z kterých nabíratí lze, jsou nářečí jinოსlovenská, hned ta, hned ona češtině příbuznější. Hluboké to studnice, v kterých však neopatrný snadno utone. Sluší dobře znáti povahu a přirozenost jejich, aby, váže odtud, věděl, co materie, co forma, kterak slova užívati možno, aby duchu českého jazyka neodpíralo, ale svědčilo. V tom ohledu nikdo nepochybuje, že český jazyk povinen jest nejbližze z moravského a slovenského, jakožto nářečí nejpříbuznějších a od dávná literárně s ním spojených, slova čerpati; ale i taková slova, jestli se formou poněkud liší, způsobu jeho přijíti musejí. Míchati oboje formy jest jako do vysoké němčiny švábštinu a bavorštinu vtłoukati.“

Toto stanovisko je okrem iného, ako ukážem nižšie, zaujímavé aj tým, že — moderne povedané — nedopúšťa, aby sa miešala cudzia fonologická štruktúra vypožičaných slov s fonologickou štruktúrou českou. Stávalo sa, že do češtiny Slovákov po česky píšucich na počiatku XIX. storočia prenikaly s časom na čas tvary a formy, ako napr. u J. Kollára²: *sevor*, *průmer*, *odpoved*, *obluk*, *prezarovati* miesto náležitého čes. *sever*, *průměr*, *odpověď*, *oblouk*, *prozařovati*. Podobné formy nachodíme u P. J. Šafárika v Tatranskej múze s lírou slovanskou (vo vydání z r. 1814)³, napr.: *ješto byt životčichům svou vnađou kuzliti spíši* (str. 8), *počala sluchy kuzlit* (10) miesto *kouzlit*; *rukavica* v rýme s *kabanica* (31) miesto *rukavice*; *nepohněš dvěrmí* miesto *dveřmi* (4), *sevor* (62) miesto *sever* a pod. Podobné prvky sa zjavujú aj u iných autorov, napr.: *na poli*, *vinicách*, *pustatinách* (Ribay, *Katech. zdr.*⁴ 1795, str. 24); *stretneři*, *aneb viditeři někořo vzácněřo*, *takě kdyby z okna hleděl sđolu snátým kloboukem zdvořile ho uctite* (Ribay,

² Ján Jakubec, O vlivu slovenského dialektu na spisovný jazyk v Kollárových básních v sborníku *Od Šumavy k Tatrám*, Ružomberok 1898, str. 263.

³ Univ. knihovňa v Prahe, sign. 54 I 10985, Tres. E 205.

⁴ Názvy knh citujem v zreteľných skrátenciach.

Prav. mores. 1795, str. 12); *co jen koli považují, a vůkol sebe spatrují, jest znak své důstojnosti* (S. Čerňanský—Gellert, Náb. pís. 1787, str. 16) atď. Odchodnosť fonologickej štruktúry slovenskej v pomere k fonologickej štruktúre spisovného jazyka českého spôsobila, že sa volalo už koncom XVIII. storočia so strany Slovákov, aby sa čeština prispôbila slovenčine, lebo sa ťažko prispôbujeme cudzej fonologickej štruktúre⁵, najmä keď ide o jazyky také blízke, ako sú a boli čeština a slovenčina. Jozef Ignác Bajza prvý sa pokúsil o realizáciu tejto myšlienky. Vo svojom jazyku, ako sa javí v knihe René mládenca príhody a skúsenosti (1783), kde v predmluve dôvodil svoje odlučovacie snahy teoreticky, mieša české prvky so slovenskými, keď napr. nepíše *ř*, uživa tvarov neprehlasovaných, neúži *ej*, píše *pre-* miesto *pro-* a pod. Súčasne si aj tvorí osobitný systém pravopisný.⁶ Neskoršie to isté hlása aj Gašpar Fejérpataky v Čechoslave 1825, str. 90.

Zpomedzi nich najmä Ján Kollár sa usiloval, aby čeština prijala i niektoré znaky slovenskej fonologickej štruktúry, v článku Myšlenky o libozvučnosti reči vôbec, obzvlášť českoslovanské, Krok I, (1822) 3, str. 32.⁷ Žiadal, a to zaiste vplyvom romantických názorov o postavení slovenčiny medzi slovanskými jazykmi, aby Česi pripúšťali viac dialektických tvarov a foriem do spisovnej reči, žeby sa odvracali od prehlásky a preberali sonantičnosť slovenských hlások a aj aby čerpali zo slovenčiny so stránky lexikálnej. Tieto požiadavky prijímali Česi na začiatku celkom ochotne, ako sa javí zo slov Jungmannových, napísaných 14. apríla 1821 Kollárovi: „Vaše myšlenky v pojednání o dobrozvuku srovnávají se s myšlenkami všech jasněji o slovenčině myslicích. Marek dávno se osmělil psáti již místo již, píšu místo piši. Stará čeština celá

⁵ Porov. N. S. Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie*, Praha 1939, str. 47.

⁶ J. Jakubec, *Obzor lit. a um.* II, str. 131; J. Vlček, *Lit. čes.* XIX. stol. I., str. 233; A. Pražák, *Dějiny spis. slovenštiny*, Praha 1922, v kapitole Bajzovština a bernolákovština, str. 130; J. Jakubec, *Dějiny české literatury* II, str. 82, 90. Porov. tiež A. Pražák, *l. c.*, str. 195; V. Vážný, *Spisovný jazyk slovenský. Čsl. vlastivěda III*, Dod. Praha 1936; J. Vlček, *Dějiny literatury slovenskej*, str. 29 a pod.

⁷ J. V. Novák, *Myšlenky Kollárovy o libozvučnosti češtiny a jich ohlasy na Moravě*, Sborník Jan Kollár, Vídeň 1893, str. 154—160; Lev Šolc, *Klopstockovské vlivy u Kollára*, Naše doba V, 1898, str. 615; J. Jakubec, *O vlivu slov. dialektu l. c.*; A. Pražák, *Dějiny spis. slov.*, str. 203; M. Weingart, *Kollárovy rozpravy o slovanské vzájemnosti*, str. XXV; J. Jakubec, *Dějiny liter. čes.* II, str. 493.

jest skoro vaše slovenská. Polehku dáo by se to spojováni zvláště skrze básniky.“⁸

Neskoršie však Kollár, najmä v čase, keď sa prejavovali snahy o jazykovú odluku slovenskú⁹, v Slávy dcere, ale najviac v Zore, v Hronke aj v Kázňach nahradzuje české ř spriazňkou rj, neprehlasuje a, u, vokalizuje l, r a pod. Pražák¹⁰ cituje zo Zory (II, 182) doklady, ako *čo, přjroda, polia ... sa napájajú, moj národ, vlast moja, nad mojou vlastou, predce*. V niektorých veciach tu Kollár prostredkoval medzi katolikmi, užívajúcimi bernoláčinu, a evanjelikmi, v iných nadväzoval na staršiu tradíciu, podľa ktorej niektoré ústupky slovenskému hláskovému systému boli uskutočňované vedome v texte ináč celkom českom. Myslím tu na kancel'ový oznam o vojne trenčianskeho seniora Jána Zúbka z r. 1809 alebo súľovského kaplána Pavla Benedika z r. 1813 bez ř a ě (ukrutne, nekroté) a aj na Oznam generálskeho Pardonu z 28. X. 1813, ktorý neprehlasuje, neúži ej v é, nemäkčí e (ě), píše o miesto ž. Tým dal sa Kollár na cestu, na ktorej ho nemohol nasledovať Jungmann a jeho druhovia v Čechách, lebo by sa tým bola utvorila priepasť medzi skutočným stavom jazykovým a umele stvoreným jazykom bez výhládov na existenciu v budúcnosti. No jeho príklad zapôsobil na Morave na D. Trnku, A. Šemberu, F. Sušila, najmä na V. Žáka (Žiaka), ktorí v praxi začínali uplatňovať tieto Kollárove teórie¹¹ nad rozumnú mieru. Tým vznikol umelý spisovný jazyk, nemajúci opory ani v systéme českom, ani v systéme slovenskom. Preto pokusy Trnku boli právom odmietnuté F. Palackým (Čas. čes. mus. 1831), neskoršie Jungmannom v článku O různění českého písemního jazyka (Čas. čes. mus. 1832, str. 165) a P. J. Šafárikom v Gesch. d. slav. Spr. u. Liter. 1836, str. 298.

Jazyk, ktorého užíval J. I. Bajza, i pri tom všetkom, aj keď vyhlásil v Práve o živěni farárov r. 1787, že sa pokúšal stvoriť samostatnú slovenčinu ako jazyk odchodný v sesterskom pomere k češtine — neskoršie aj Kollár —, ostáva ešte stále jazykom českým, hoci silne pozmeneným dialektom slovenským vo fonologickej aj morfolologickej štruktúre. Tak napr. Bajza píše: „Ten totižto chodník w zrozenéj slowákuw řeči držíc,

⁸ Čas. čes. mus. 1880, str. 143.

⁹ J. Jakubec, O vlivu slovenského dialektu ..., str. 261.

¹⁰ Dějiny spis. slov. str. 209.

¹¹ Porov. J. V. Novák, l. c.; Jan Kabelík, Lit. čes. XIX. stol. III, 1, str. 164; Mil. Hýsek, Dějiny t. zv. moravského separatismu, Čas. mat. mor. XXXIII, 1909, str. 28; J. Jakubec, Dějiny lit. čes. I, c.; Polák, La prima traduzione ceca della „Gerusalemme liberata“, L'Europa Orientale, XVII, 1937, str. 6 (odtlačok).

ktorý rozumu a obecním aspon základum naybližňegý gest, a odtúď wšekli wšaďe ěepotrebnosti a daremnosti gak w gme-nách a slowách, tak ay w slowičkách (w litterách) gsem od-rezáwal a odwracal.“

Tým sa líši od Antona Bernoláka, ktorý prvý raz pred Štúrom povýšil slovenský dialekt (v tom prípade západoslo-venský) vedome na jazyk spisovný, akokoľvek jeho čin nebol celky revolučný, ale viac evolučný, keďže katolícke kňazstvo živilo v sebe vedomé tendencie uvádzať slovenčinu do kníh, na-jmä v XVII. a XVIII. storočí chcelo sa priblížiť k ľudu jemu najbližšou rečou. Slovakizmy sa tu stávaly úmyslom a účelom oznamovacej funkcie. Tým postupné a často funkčne zamera-né vníkanie slovenských prvkov do česky osnovaných zápisov, listín nadobúda iného a nového zamerania.¹²

Ak aj prv sa český spisovný jazyk bránil proti prenikaniu slovenskej fonologickej i morfolologickej štruktúry, neskôr však zakročením J. Jungmanna, P. J. Šafárika a F. Palackého — keď už pokusy moravských separatistov boli len epizódou v de-jinách českej jazykovej kultúry v priebehu pominutého storo-čia — nebránil sa vôbec slovenským lexikálnym prvkom, ktoré na počiatku prenikaly do spisovnej češtiny len v jazyku auto-rov Slovákov, ale nachádzal v nich prostriedok oživenia štýlu a lexika, keď sa neskoršie zjavovali aj v jazyku Čechov, ktorí týmto spôsobom obohacovali spisovný jazyk v duchu predpisov Jungmannových (viď aj Krok I, 4, 1823, str. 124).

Teda najprv spisovatelia Slováci pri písaní českých kníh užívali nevedomky slov typických pre svoj materinský jazyk. Ako sa zdá, i pri veľkej svojej príbuznosti so slovenčinou bola čeština Slovákom jazykom dosť cudzím, málo známym i v le-xikálnej vrstve, alebo predovšetkým v nej. I do spisby evanje-likov, ktorí naozaj poznali češtinu z domova, kde čítali bib-lickú i náboženskú literatúru českú, lebo sa držala najmä u nich aj po vzniku bernoláčiny v druhej polovici XVIII. storočia ako spisovný jazyk evanjelikov a jazyk evanjelickej cirkvi, prenikaly od počiatku vplyvom slovenského prostredia nevedomky slo-vakizmy. Uvedme napr. len knižku Vaška zo Zálesia z r. 1561 s mnohými slovakizmami alebo rukopisnú Postilu Jura Schmi-delia (z rokov 1598—1608), ktorá rovnako silne slovenčí.¹³ Táto slovakizácia, najmä lexikálna, ale aj v oblasti fonologickej,

¹² Zo staršej literatúry viď A. Pražák, l. c. str. 103—193; z naj-novšej porov. úvodnú syntetickú štúdiu Jána Stanislava ku knihe K ja-zykovédnému dielu Antona Bernoláka, Bratislava 1941.

¹³ Ján P. Ďurovič, Evanjelická literatúra do tolerance, Matica slo-venská 1941; Slov. pohľ. LVII, str. 511.

morfolologickej a syntaktickej štruktúry (javí sa napr. predovšetkým písaním *r* miesto *ř*¹⁴ alebo užívaním tvarov neprehlasovaných) nebola úmyselná.¹⁵ Spravovala sa podľa rôznych okolností a bola typická pre češtinu Slovákov od tých čias, čo sa stal český jazyk obcovacím a rokovacím jazykom slovenských samosprávnych vrchností, stolíc a zemianskych rodín, čo sa ním kázalo v kostole, modlilo sa a čítalo evanjelium, ako toho isteže dokladom je napr. kázeň mladého kňaza zo Spišskej Kapituly z konca r. 1479 alebo začiatku r. 1480, alebo texty v Žilinskej knihe, mestské zápisy z Nemeckej Lupče, cechové artikuly súkenického a krajčírskoho cechu v Ružomberku z r. 1598, súdna zápisnica z Lipt. Sv. Jána, štatúty mesta Štítnika v Gemeri z r. 1610 atď. Počet týchto slovenských prvkov bol menší u ľudí, ktorí študovali v Prahe, viac, ba niekedy veľa slovakizmov bolo u ľudí študovaných doma; viac ich býva u žien, ktoré nemávaly príležitosti k vyššiemu vzdelaniu, menej u mužských a pod. Rôzny je ich počet podľa času: najviac ich bolo v textoch zo XVII. a XVIII. stor., keď český jazyk v Čechách bol vytisnutý zo škôl a z úradov a keď boly popretŕhané kultúrne sväzky medzi Čechmi a Slovákmi.

Tým viac bola čeština cudzia slovenským katolíkom, ktorí už aj bajzovčinou a neskoršie bernoláčinou vedomky sa oddeľovali od spisovnej češtiny. Na počiatku aj v ich jazykovom prejave lexikálne a iné slovakizmy boly neuvedomelé. Na túto mienuku uvádzam niekoľko dokladov:

Proti znakům, které děti od žádosti matek dostávají, a jsou vyrostlé jako jahoda—Tonsoris, Rada lékařská 1771, str. 137.

Člověk, kterýž pro svou mdlou pamět potřebuje, aby sobě znak učinil—Pongrác—Kreutzberg, Pobož. přemýšlování 1783, str. 163.

To jsem takovýmto () znakem poznamenal — Semian, Mesároš: Příb. Kart. Předml. 1790, str. 5.

Chtít ti pomoci nechala sem hradu otcovského, pak sem v Čivotských hor střetla šotce zlého — Tablic, Poezie III, 1809, str. 125.

¹⁴ A. Pražák. I. c. str. 114.

¹⁵ Porov. P. Křížku (Slov. pohľ. XIII, str. 630), ktorý prezrel azda najviac slovenských listov a listín od r. 1440 až do polovice XVIII. stor. so stránky ich jazyka: „čisto slovensky písanej listiny som medzi tým množstvom nenašiel ani jednej. Avšak tá bibličina je vždy i slovenskými slovami popretkávaná, nakoľko sú totiž tieže listiny rodilými Slovákmi písané, a poskytuje v celku koľký-toľký obraz našej reči v patričnom veku.“ Porov. tiež J. Vlček, Slov. pohľ. 1898, str. 289; Lit. čes. XIX. stol. I, str. 633. II, str. 232.

Předložice jim pouhou pravdu bez všech přímisků — Pal-kovič, Týdeník 1818, str. 73.

Jakož podnes nižádné nářečí europejské, a tudíž ani slo-vanské, docela čisté a přesné není, tak ho ani předtím nebylo, jen že dnešní nové přímisky všudy na jevě jsou, staré pak již v skrytu — Šafárik, Čas. čes. mus. VIII, 1834, str. 39.

Aby ze žbána, krhly aneb kupy s vodou, vchytí(!) pleso a kalouže stála, toho mítí nechce hospdář — Ribay, Kat. zdr. 1795, str. 12.

Tělo téměř u všech zvířat záleží z hlavy, dřiku a oudů — Bartolomeides, Hist. přír. 1798, str. 24.

Krásné to ovoce (na hrušce) vábilo zlodějův k sobě, kteří je i nezralé ještě ráněli anebo vylezše na strom obírali — Kol-lár, Cestopis II, 1863, str. 93. Porov. P. Tvrdý, Slov. fraz. slov., str. 433: *ovocie so stromu ráňať alebo z Koll. Zpievaniek: Nerá-ňaj, neráňaj, zelené padajú, vtedy si dievča ber, keď ti ho dá-vajú.*

Podobne sa zjavujú lexikálne slovakizmy aj v iných spi-soch, ako upozorňuje A. Pražák na niektoré z nich (l. c. str. 226), keď cituje napr. slová *mačka*, *striga* z knihy Rozmňouvaní učitele s několika sedláky z r. 1802 od Pavla Michalku. Pre toto štádium je teda charakteristické, že slovakizmy byly zväčša nevedomené, nemaly umeleckých, ani iných cieľov; pisateľ chcel písať a hovoriť náležite po česky, no nevedel. Preto napísal r. 1479—1480 autor kázne zo Spišskej Kapituly chybné *bratrzy míly nebo sestrzy* (= *sestři*) miesto *sestry*. Podobný hyperkorektný tvar je vo Wiegandovej Hosp. ruč. knižke z r. 1773, str. 61: *na některích takových rolích bývají salaše vy-stavované* (porov. aj tu tvar *vystavované* oproti čes. *vystavo-vány*); podobne v knihe pilišského ev. učiteľa Pavla Michalku Rozmňouvaní učitele s několika sedláky o škodlivosti pověry při obecném lidu velmi panující (Prešpurk 1802), vo Spolu-sebrání některých mravných věcí (!) obzvláště k dobrému vy-chování dítek Štěfána Viliama de Luck (de Lucque) atď. Sem patria aj prípady, že slovenský autor zbavuje lexikálny slova-kizmus slovenskej hláskovej štruktúry a odieva ho v rúcho české, keď píše napr. Tablic (Poezie III, 1809, str. 125) (viď vyššie) *r* miesto *ř* v slove stretnúť. Preto ešte aj koncom XVIII. storočia alebo počiatkom XIX. stor. väčšina slovenských auto-rov užívala češtiny temperovanej miestami slovakizujúcimi prvkami vo sfére štruktúry fonologickej, morfolologickej a le-xikálnej, okrem skupiny slovenských katolíkov, ktorí pred Baj-zom a Bernolákom už r. 1625 v tzv. Ostrihomskom rituále a

neskoršie sústavne v katolíckej tlači vychádzajúcej v XVII. storočí v Trnave z ovzdušia tamojšej univerzity uvádzali slovenské dialekty vedomky do literatúry, usilujúc sa čo najviac slovenčiť (porov. vyššie).

(Pokračovanie.)

Jozef Liška:

ROZRIEŠIME SI OTÁZKU PÔVODU VÝCHODNEJ SLOVENČINY?

(Pokračovanie.)

Kvantita a prízvuk.

Takmer všetci jazykovedci, ktorí sa doteraz zaoberali štúdiom východoslovenskej kvantity a prízvuku, jeden po druhom súhlasne sa vyslovili, že v terajších východoslovenských nárečiach 1. dlhých samohlások vôbec niet a 2. že prízvuk je na predposlednej slabike. Spomeniem tu niekoľkých, ako: *Czambel*¹³¹, *Fedák*¹³², *Štolc*¹³³, *Kellner*¹³⁴, *Stanislav*¹³⁵, *Stieber*¹³⁶, *Pastrnek*¹³⁷, *Novák*¹³⁸, *N. van Wijk*¹³⁹, *Tóbiš*¹⁴⁰ a iní.

Czambel síce poznamenáva, že dlhé slabiky neoznačuje, lebo ich vo východoslovenskej výslovnosti niet okrem nepatrných výnimiek, ktoré vraj niekedy vznikajú z „uprilišneného prízvuku a uprilišneného obmäkčenia“ (str. 94)¹⁴¹. Vo svojich ukážkach zo sotáckeho nárečia, ktoré som už v tejto práci označil za nespoľahlivé, ich ani neoznačuje. *Stieber*¹⁴² v ukážke z Jablone zaznamenáva iba „peátok“. Iný prízvuk ako na predposlednej slabike spomína len *O. Broch*¹⁴³ z oblasti zemplínsko-užskej. *Trávníček*¹⁴⁴ ho neprávom nazýva voľným.

¹³¹ Slovenská reč, str. 150.

¹³² Sborník na počesť Škultétyho 1933, str. 522.

¹³³ SMS XV, 1937, str. 75.

¹³⁴ SMS XIII, 1935, str. 82 a SMS XVI—XVII, 1938/39, str. 35.

¹³⁵ Lipt. nárečia, str. 97 a Pôvod, str. 82.

¹³⁶ LS I, A, 119 n.

¹³⁷ Beiträge, str. 116—118.

¹³⁸ Dve štúdie, LS I/II, 1939/40, str. 93, tiež Fonologia a štúdium slovenčiny, SR II, str. 153.

¹³⁹ Sb. Škultétyho, str. 561 n.

¹⁴⁰ SMS XV, 1937, str. 105—6.

¹⁴¹ Týka sa to nárečia v Zemplíne.

¹⁴² SMS XIII, 1935, str. 62.

¹⁴³ Weitere Studien, str. 7, 14.

¹⁴⁴ Hist. mluv., str. 233.

Po svojom štúdiu východoslovenských nárečí chcel by som upozorniť na výsledky vlastného pozorovania. Strata dlhých samohlások a prízvuk na predposlednej slabike sú *skoro* na celom území východného Slovenska, iba v sotáckych nárečiach severovýchodného Zemplína sú ešte dodnes dlhé samohlásky a prízvuk sa tu len teraz presunuje.*

Čo sa týka *kvantity*, nejde tu len azda o zreteľnejšie predĺženie mimofonologickej podprízvučnej kvantity, ako sa to prejavuje napr. vo veľkoruštine. Trvanie dlhého *á* v slovách *vápno*, *plátno*, *klásk'i* nie je o nič kratšie ako v strednej slovenčine; zatvorené dlhé *é*, *ó* trvajú približne rovnako ako spisovné dlhé *é*, *ó*. Len dvojica *i*, *ü* svojím trvaním sa veľmi málo líši od krátkych samohlások, takže *i*, *ü* v slovách *napisali tri-maju*, *preskakùvac* sú teraz (foneticky) skôr polodlhé samohlásky.

Dlhé samohlásky v sotáckom nárečí majú aj fonologickú platnosť, to znamená, že môžu rozlišovať význam slov, alebo tvary, napríklad *p'áta* (= päta) — *p'áta* (čísl. piata), *saza* (= sadza) — *sáza* (3. os. sg. od slovesa *sádzaf*), *pot(d)* — *p'ót* (d), t. j. predložka pod-pôjd, *ščepu* — *ščépu*, t. j. 1. os. sg. prez. od štiepať-štiepiť, *para* (z vody) — *pára* (topánok) a podobne.

Ani *prízvuk* vo východnej slovenčine nie je taký jednotný, za aký ho doteraz naši i cudzí jazykovedci pokladali. Je pravda, že skoro na celom východoslovenskom území je hlavný prízvuk na predposlednej slabike, ale v Zemplíne sú už pomery složitějšíe. Na území medzi Humenným a Sninou sú celkom tri odlišné oblasti:

I. Územie bez dlhých samohlások a s hlavným prízvukom už tiež premiesteným na predposlednej slabike (Lackovce, Kočanovce), teda dnes už pravidelný východoslovenský stav.

II. Dnešný stav prízvuku napríklad v obci Dlhé n/C. nám mnoho objasní, pretože tu premiestňovanie prízvuku nastáva ešte len v prítomnej dobe. Nebude iste na škodu, keď sa o ňom zmienime podrobnejšie.

Zpravidla každá dlhá samohláska strhuje na seba hlavný prízvuk, no nie každá prízvukná slabika je dlhá. Tento prízvuk je výrazový, expiratórny, ale aj melódia slabiky pod prízvukom je zvýšená. Prízvuk je dosť výrazný aj v jednoslabičných slovách, ako: *háť* (had), *smráť* (smrad), *m'ät* (med) a podobne.

* Prvý na sotácku kvantitu upozornil J. Š á r g a, *Dva zjavy v sotáckej morfológii*, Carpatica I. A 2, Praha, 1939, ktorého príspevok sa mi dostal do rúk len nedávno, asi rok po tom, čo som nezávisle od neho tento dôležitý zjav bol spozoroval.

Dvojslabičné slová majú hlavný prízvuk:

1. na prvej slabike, *a)* ak táto slabika je dlhá: *plátno, brázda, p'ésok, rózga, zéučä, částka* ap., *b)* ak obidve slabiky sú krátke: *hlava, šarco, z duba* ap.;

2. na druhej slabike, ak táto slabika je dlhá alebo polodlhá (*i, ù*): *kačmár, zrobák, zdoľák, koscéľ, kam'én, pološ, hačúr, hajdúk, Paulín, loke'ík, zvoník* a pod.

Trojslabičné slová majú hlavný prízvuk:

1. na slabike prvej, vedľajší na poslednej, *a)* ak prvá slabika je dlhá: *zárobok, zápušk'i, zármutok, kázala, šp'evanka, dózodok, úfam'ä, kúpaju, róspara, písali, pýtam'ä, trímaju* a pod., *b)* v niektorých prípadoch býva hlavný prízvuk aj na prvej slabike krátkej: *pofiuka, intereš, poklady, šyroki, spravila*;

2. na druhej slabike, *a)* ak táto slabika je dlhá: *volám'ä, ještr'äba, zešäty, kolbása, zam'étac, vyvétk'i* atď., *b)* ak všetky slabiky sú krátke: *š'akovac, jäbluko, volaju, macoza* a pod.

Štvorslabičné slová majú hlavný prízvuk:

1. na prvej slabike, ak táto slabika je dlhá, bočný prízvuk je na predposlednej slabike: *záropkoma, šp'evankama*. Len niekedy býva na prvej slabike krátkej, napríklad *ničel'nica*;

2. na druhej slabike, ak je dlhá: *gimnázija, zam'étaľi*;

3. na predposlednej slabike, *a)* ak je dlhá: *šterac'äty, ukazùvac'* ap., *b)* ak všetky slabiky sú krátke: *otpočinuc', lako-c'inka, fameľija*; bočný prízvuk je na prvej slabike.

Keď je v slove dlhá slabika, prízvuk na nej zostáva, hoci sa slovo predĺži alebo skráti o jednu slabiku, napríklad *klásk'i, s kláskoma, ukazùvac'-ukazùvala, zrobák-zrobáka-zrobákoma*. V slovách, kde sú len krátke samohlásky, nastáva presúvanie hlavného prízvuku na predposlednú slabiku, keď slovo zmení počet slabík, napr. *jäbluko-jäbľok-z jäbľukoma*.

III. Podobné prízvukové pomery sú aj na tretej oblasti sotáckeho nárečia, ktorá susedí s oblasťou rusínskych nárečí. Náležia sem Snina, Belá n/C., Modrá n/C. a iné. Na rozdiel od druhej skupiny, ktorej prízvukové a kvantitatívne pomery som opísal vyššie, má ešte jednu *zvláštnosť*. Niektoré dvojslabičné slová totiž majú *prízvuk ustrnulý na druhej slabike*, napr. *drevo, šeno, hlava, do breha, zladno*.¹⁴⁵ Trávníček¹⁴⁶ pri tej príležitosti píše, že v sotáckom nárečí na samom okraji východoslovenskej skupiny je prízvuk voľný ako vraz v maloruš-

¹⁴⁵ V druhej oblasti, ktorú som označil (II), prízvuk v tých slovách je na prvej slabike.

¹⁴⁶ Hist. mluv. čsl., Praha 1935, str. 233.

tine, lebo „toto nářečí je beze vší pochyby od původu dialekt ruský“. To, že tu ide len a len o čisté slovenské nářečie, dokázal som už na inom mieste. Ďalej treba znovu zopakovať, že tu nejde o prízvuk naozaj *voľný*, ako je napríklad v ruštine alebo aj v niektorých nářečiach na Podk. Rusi, ale iba *ustálený* na druhej slabike. Zdá sa mi, že je to pozostatok po voľnom prízvuku praslovanskom a, ako väčšina príkladov ukazuje, v prízvukných slabikách s intonáciou cirkumflexovou. Tu malá, ale azda dosť nám hovoriaca stopa stretnutia sa dvoch slovanských svetov!

(Pokračovanie.)

Ján Holý:

POZNÁMKY O NIEKTORÝCH SPOJKÁCH A PREDLOŽKÁCH.

Slovenský jazykový purizmus má naisto vznešenú úlohu a poslanie, ak mu ide o svojskosť a osobitosť slovenčiny s hľadiska vážnej, serióznej jazykovedy. No mnohí sa dali predovšetkým do slovníka bez vážnejšieho domyslenia svojich kritérií, aby z neho vylúčili všetko, čo nie je od pôvodu a na prvý pohľad naše. Pravda, tak sa stalo, že dnes niet na celom Slovensku dvoch ľudí, ktorí by ten istý chybne napísaný rukopis opravili rovnako. Nie je teda divné, že slovenský jazykový purizmus utratil na vážnosti. A tú by veru potreboval, aby jeho rozhodnosť bola smerodajná a vplyv účinnejší.

Je pravda, že aj slovník treba podriaďiť puristickým snahám. Ale pri nich musí nám ísť aj o správne chápanie významu slov, to jest o sémantiku, o frazeologiu a o štruktúru vety. Tu sa má ukázať osobitosť, schopnosť a dokonalosť slovenčiny. Kým jednotlivé slová prejímajú sa z jazyka do jazyka a udomáčuňujú sa v cudzom prostredí (pretože pri modernom obchodnom, kultúrnom a diplomatickom styku národov sa to rozumie samo od seba), frazeologické normy vyrastajú z tradície národnej a predovšetkým ony determinujú nielen charakter spisovného jazyka, ale aj jeho dokonalosť a vyspelosť.

Jazykovú dokonalosť každého národa určuje okrem bohatého slovníka predovšetkým schopnosť rozoznávať v sémantike a vo frazeologii najjemnejšie významové a myšlienkové rozdiely. Ak sa prekárame Maďarom, že nemôžu doslovne preložiť do svojej reči naše výrazy: *peceň chleba* alebo *klíнец трčí со стѣны* ... atď., to znamená, že si uvedomujeme frazeologické a vyjadrovacie bohatstvo slovenčiny. No bola by ona

bohatá, keby sme ju nezanedbávali, ale usilovali sa ešte vyše ju zdokonaľiť a zachovať jej rýdzosť — *originalitu*.

*

Frazeologické a vyjadrovacie bohatstvo dosiahneme okrem iného aj správnym užívaním spojok a predložiek.

Povšimnime si napr. porovnávacie spojky *ako* — *než*.^{*} Každá z nich má svoj vlastný význam a vlastnú funkciu. Spojku *ako* načím používať po pozitíve, spojku *než* po komparatíve prídavného mena. Príklad: On je taký veľký *ako* ja; on je väčší *než* ja. Toto rozlišovanie zachováva sa aj v nemčine, vo francúzštine a v češtine. Porov. v nemč.: Er ist so gross wie ich; er ist grösser als ich, vo franc.: Il est grand comme moi; il est plus grand que moi, v češtine: ... veliký jak já; větší než já ... atď. V maďarčine toto rozlišovanie sa nevyskytuje, porov.: ő olyan nagy mint én; ő nagyobb mint én. Pravda, spojku *ako* môžeme použiť aj po komparatíve, no v tomto prípade jej úlohou je bližšie určenie alebo porovnávací dôraz, a treba pred ňou klásť čiarku, vlastne tu jej pôvodná funkcia porovnávacej častice sa rozširuje na funkciu spojky vety — vetnej spojky. Príklad: Z troch osôb (A, B, C) porovnávame dve (A, B) vzhľadom k tretej osobe (C): A je múdrejšia, *ako* C. (V doplnení: A je múdrejšia než B, taká múdra *ako* C.) Iný príklad: Je Trnava väčšia než Trenčín? Áno, Trnava je väčšia, *ako* Prešov. (V doplnení: Áno, Trnava je väčšia, je veľká *ako* Prešov.)

Nesprávne zamieňajú sa v používaní aj spojky bočných viet: *ak* — *keď* — *kedy*. Spojka *ak* uvádza iba bočnú vetu prípušťačiu: *Ak* mi treba siatia, opatrím sa siatím (Rázus). Spojka *keď* uvádza bočnú vetu časovú, ktorá vznikla z oznamovacej vety časovej: Nadišiel čas, *keď* bolo treba orať (Kukučín). Príslovka, resp. spojka *kedy* uvádza bočnú vetu predmetnú,

* Tvar spojky *než* je domáci iba v češtine, v slovenčine býva zaň zpravidla spojka *lež* (porov. český tvar spojky *nebo* so slovenským *lebo*), no v niektorých prípadoch vplyvom češtiny ujala sa česká forma *než*, napríklad v komparatíve (porov. text nižšie), kde by sme mali mať a vystačiť s domácou slovenskou formou *lež*: Mój chlapec je inakší *lež* váš, ten je väčší lotor (úzus u najstaršieho pokolenia). Nevydávaj sa ty dievča ešte, Lepšie je dievčatku *lež* neveste (ľud. pieseň) (Šolt. II, 109), A dokonálejšie zachoval bulharský ľud tento ráz slovanský, *lež* ľud ktoréhoľvek šťastnejšieho národa slovanského, ba nektorom ohľade snád i dokonálejšie *lež* ľud srbský (Orol 1872, str. 87a).

Podobne aj vo výraze: *prv, než*, ako ukazujú doklady u starších spisovateľov: Umrelí Eveta i Marko drieb, *lež* mohli byť svojimi (Orol 1872, str. 242a), Pri práci usnula, a *lež* sa prebudila, z driebovej praslice vyrástol strom (242b). — *Red*.

ktorá vznikla z opytovacej vety časovej: Viem, kedy si prišiel (Kukučín).

Neslobodno teda chybne písať a hovoriť: „Keď“ mi treba siača, opatrím... Nadišiel čas, „kedy“ bolo treba orať. Viem, „keď“ si prišiel atď.

Mnoho ráz nesprávne kladieme aj slučovacie spojky: *a, i* × *aj**, *tiež*. Chybne sa užíva naraz dvoch spojok: *tiež aj, tiež i*. Jedine spojku *a* možno spájať s niektorou z ostatných troch. Spojka *a* má potom význam odporovacej spojky *ale (no)*, takže nehromadíme dve spojky toho istého druhu, čo nie je prípustné. V tomto prípade treba klásť pred spojku *a* čiarku. Príklad: Matka, *a aj* otec tam boli. Boli tam otec, *a aj* matka. Tu spojka *a* má význam odporovací. Môžeme ju nahradiť spojku *ale, no*: Boli tam otec, *ale (no) aj* matka.

Spojky *aj* × *i*, *tiež* majú v slučovaní (spájaní) dôrazovú funkciu. Spojky *aj* × *i* zdôrazňujú podmet, predmet a príslovkové určenie, kým spojka *tiež* vyzdvihuje skôr činnosť, sloveso. Z toho plynie, že spojka *tiež* nemá byť na začiatku vety. Príklad:

Ak sa pýtame na podmet, prisl. určenie a predmet: *Aj otec tam boli? Aj v záhrade boli? Aj trávy nakosili?* Naopak, ak zmenou otázky prenesieme dôraz na sloveso, zmení sa spojka *aj (i)* na *tiež*: *Otec tiež tam boli? V záhrade tiež boli? Trávy tiež nakosili?* Nesprávna by bola veta: „*Tiež*“ otec tam boli.

Ak pri dôraze spájame dve slovesá, používame spojok: *aj* × *i*: Príklady: Otec *aj* nažali *aj* nakosili. Už *aj* bola *aj* dostala.

Nesprávne kladieme v reči aj predložky *u* a *pri*. Na strednom Slovensku** zachováva sa významový rozdiel medzi týmito predložkami. Počujeme tam: stojí *pri* matke (potoku, mne), *ale*: býva *u* matky (rodičov, mňa). Nikdy sa nepovie: Stojí „*u* otca“, „*u* potoka“. Tento rozdiel je aj vo francúzštine (porov.: *u* = *chez*, *pri* = *auprès*) a čiastočne i v maďarčine, nakoľko to môžem tvrdiť podľa svojich skromných znalostí tohoto jazyka (porov. Ó áll az anyja mellet; ő lakik (él) az anyjánál). V slovenčine zanedbávanie tejto rozdielnosti stáva sa pravdepodobne vplyvom nemčiny a češtiny, kde tohoto javu niet. Na významovú rozdielnosť týchto dvoch predložiek poukazuje ich existencia. Predložka *pri* označuje miesto, predložka *u* označuje ochranu. Hovorme a píšme teda dôsledne:

* Ležatý križík × znamená, že medzi spojkami *aj*—*i* niet významového rozdielu.

** Nielen na strednom Slovensku, ale aj na západnom. O nich už bol písal Anton Jánošík, SR VI, 29—33, a doplnil ho Vlado Uhlár v Slovenskom jazyku I, str. 49—53. — Red.

stojím pri strome (rieke, matke), ale bývam u rodičov (známych, teba) atď'.

Dbajme na svoju reč, pokladajme ju za posvätný majetok národa, a budeme mať k nej bližší vzťah.

Jozef Šliačan:

CITOVÁ A ZVUKOVÁ EXPRESÍVNOSŤ SLOVENSKEHO SLOVA.

(Dokončenie.)

Zvuková expresívnosť slov.

Zvukovou expresívnosťou rozumieme vlastnosť slova vzbudzovať v nás určité predstavy alebo ich mocnejšie citové zafarbenie samým zvukom, vyplývajúcim z hláskovej štruktúry slova. Pri zvukovo-expresívnych slovách nejde toľme o vyvolanie predstavy príslušným slovom, ako skôr o vzbudenie istej predstavy alebo citu práve oným výrazným a v reči zväčša nezvyčajným soksúpením hlások. Na rozdiel od prevažnej väčšiny ostatných slov významová stránka zvukovo-expresívnych slov sa oslabuje, aby sa tým väčšími v nich uplatňovala zvuková a citová stránka.

Slovenská reč je neobyčajne bohatá nielen na slová s hudobnými kvalitami (pričom hudobnosťou rozumieme hudobné hodnoty našej reči často bez zreteľa na obsahovú stránku, schopnosť vzbudzovať príjemný dojem práve organizáciou tejto čisto zvukovej stránky a tým uspokojovať náš estetický smysel pre ľubozvučnosť slova), ale oplýva aj slovami zvukovo-expresívnymi, pri ktorých s predstavou spájajú sa rozličné city.

Takmer napospol zvukovo i citovo expresívne sú o n o m a t o p o i c k é slová, napodobňujúce rozličné zvuky ľudské, zvieracie, prírodné a i., a citoslovceia, pravda, okrem nepravých.

Priklady: *achkať, aj, aj-vaj; bafkať, bachnúť, bľabot, bľachať, blbotať, bráhtkať (kašľať), brblat, brbtať, brinkať, brňať, brnčať, bučať, bum, bumst, bzíknuť, bzukať; ceng, cit, cmuknúť, cuknúť, cupnúť, cvendžať, cvrknúť; čičíkať, činčier (okovy), čit, člap, člapkať, člapotať, čľup, čurčať; ďinom-ďinom, dla-požiť (cestu), drgať, drmať, druzg, dučať, dunčať, durkať; ďavkať, ďavk, ďobať; dzin, dziny, džavotať; ej, erdžať, fikať, fikot, flask, fňukať, frčať, frflať, frfotať, frřrať, frk, frknúť, frndžať, frňať, frřsk, frřknúť, frungat; gágať, glg, gřcať, gřenčať, grochkať, grúliť, gřgať (gágať); ha, hahaha, hej, hi, hihhi,*

hikať, hm, hmkať, hó, hohohó, hoj, hrkať, hrkútať, hrochtať, hú, huhňať, hu-hu, húkať, hurhaj, hurt; cha, chichichi, chichotať sa, chrápať, chrapľavý, chrapot, chrčať, chrchľať, chrchliť, chriakať, chripieť, chrúmať, chrumkať, chrupnúť; jačať, jaj, jak, jakot, joj, juj; kikiríkať, klip-klop, kňučať, krochkať, krôchnať, kuku, kuvikať, kvičať, kvik, kýchať; ločkať (sa), logať, lomož, lúskať; ľaľa, ľuľkať sa (maznať sa); mečať, miau, miaukáť, mľaskať, mňau, mňaukať, mrmlať; našuchorený, našuchraný; ó, oh, ohó, och, oj, ojať, ojoj, óvi; pác, pacnúť, paf, pif, pisk(-ot), piskľavý, pľask, pľasnúť, pleskotať, plieskať, plúskať; rapkať, rehot, rehtať (sa), rinčať, ručať, rumádzgať, ryčať; sipieť, sřkať, sršať, sršiť, syčať; šepkať, šepot, šibať, škrečať, škripať, šomrať, štebot(-ať), štekať, šuchať, suchnúť, šum, šušľať, šušlačky, šušťať, štrngať, štuchať, šveholiť, švihať, švišť; tľapkať, tľieskať, tľeskost, tresk, tresnúť, trieskať, trtúľať; tapkať, ťukať; uf, uch, ujú, ujúkať, úšker, úškřňať sa, úšust; vrčať, vřzgať, vřžďať, vzbľknuť; zunieť, zurčať, zurkot; žbľnk, žbľnkotať, žviakať.

Vo vetnej skladbe zvukovo-expressívne pravé citoslovce môže zastupovať určitý slovesný tvar v prísudku. Reč básnická získava tým stručnejší výraz a dej dostáva rýchlejší spád, pretože obyčajné dejové alebo pohybové sloveso nahradzame kratším, dynamickejším citoslovcom. Príklady: Na švorci Ezech — zasa dievča *frnk!* (Hviez. III³, 328), Zatým spevot, jasot, krik, pľask do dlaní, skok, vrt (303), Vtom hvizd a ryk, zun, chrastot — všetko zrazu jak zboje pochod v putách na reťazu ... (30), Kríž na kríž — *blkot* — švišť a škreklá vra-va ... Tu-tam šprihá-žihá, *trk*, nápor kys: a rozväzuje, strihá! (32).

Keďže citoslovčia nahrádzajú sloveso, môžu výnimočne priberať slovesné koncovky: Hopte mi s cesty! (úzus v Ban. Štiavnici), Pohodi mrvenice: „Cip, cip, nate! nate!“ (Rázus.)

Zvuková expresívnosť onomatopoických slov je priama, pretože tieto slová sú priamym napodobnením zvukov príslušných predstáv, a nielen ich dohovorenými znakmi ako pri ostatných predstavách a pochopoch.

Nepriama expresívnosť spočíva v tom, že niektoré hláskové skupiny sa zjavujú len v určitých okolnostiach citove zafarbených; iné skupiny hlások stávajú sa expresívnymi zasa svojou neobyčajnosťou v jazyku. Kým slová prvej skupiny (priama expresívnosť) sú zvukovo-expressívne celé, v slovách druhej skupiny (nepriama expresívnosť) nositeľkami zvukovej a citovej výraznosti sú iba jednotlivé skupiny hlások vnútri (v koreni) slova alebo v jeho príponách. Podľa toho nepriamo

expresívne slová rozdeľujeme na: 1. slová s *expresívnymi skupinami hlások v koreni*, 2. slová s *expresívnymi príponami*.

1. V slovenčine zvukovo-expresívne sú skupiny mäkkých spoluhlások so samohláskami, skupiny mäkkých spoluhlások s hrdelnými, pernými a inými spoluhláskami, alebo skupiny viacerých mäkkých spoluhlások, najmä ak po nich idú široké samohlásky *a, u*. Slová s týmito skupinami hlások v koreni sú najmä z ľudového fondu a majú mocnejší citový prizvuk, zväčša neprijemný.

Najdôležitejšie skupiny hlások, ktoré sú nositeľkami citovej i zvukovej expresívnosti slov:

- ča-: čača, čačka, čapkať, čapnúť, čary, čarovať (shovárať sa);
 - ša-: rušať, šanta, šanty, šantiť, šantovať, šarag (kfdeľ), šašo;
 - šu-: suchnúť, suchot, suchotať, šumný, šupnúť (si), (po)šuskať, šutrovať (Hviez. I³, 99);
 - čm-: čmárať, čmeľ, čmud, čmýr, čmýriť sa, napačmať sa;
 - čv-: Čvachoslovák, čvachta, čvarga, čvochať (ísť na malú stranu);
 - šm-: šmacnúť, šmajchľovať sa, šmak, šmakovať, šmata, šmariť, šmatlať, šmaty (šaty), šmyk, šmýkať, šmŕlať, šmúha, šmunta (bahno, špina), (na)pašmať sa, ošmrdať sa, ošmrdok;
 - šk-: škamrať, škandál, škeriť sa, šklabiť sa, šklban, šklbať, škop, škrapa, škrieť, škuľavý, škuľiť, škunty, skutina, škvariť, škor;
 - šp-: špára, špata, špargľa, špehovať, špintať, šplach;
 - št-: štrbavý, štrk, štuchať, štuknúť, štúriť;
 - šť-: vytreštené oči, otreštený (sprostý), šťuknúť, šťúply;
 - šv-: švacnúť, švárny, švihák, švihaňa, vyšvihnúť sa, švík;
 - zg-: zgebnúť (umrieť), ozgeniť sa (uderiť sa), zgerba (sberba);
 - ž-, -dž- so znelou spoluhláskou alebo s nasledujúcou širokou samohláskou: žgriš, žrať, žuť, džber, džganec, džungla;
- slabikotvorné *r, l* (*ř, l*) s inými spoluhláskami: blčať, brhliť, bršľ (zabrdnúť), drhnúť, drmať, hlt, hltáť, pahlný, prtiť, strpať, tlčť (biť), tlik (sprostý), trčať, trma-urma.

Ako zvukovo-expresívnu pociťujeme aj skupinu -ga-: brýzgať, drgať, drugať, fagať, gabať (ogabať), galgan, gániť, hegať, lagan, logať (piť), merigať (prežúvať), mlgať, mogať (ciacať), targať (tárať), targať, terigať, trgáňať (drgať).

Nepriamu expresívnosť majú aj niektoré hláskové skupiny v cudzích slovách. V neobyčajnosti týchto hlások pramení ich expresívnosť, zväčša neprijemná, vulgárna. Príklady: kunčafť, ksicht, brajgl, čundr, kšeft, kšeftovať atď. Takmer všetky tieto a podobné slová, ktorým v kultivovanom hovore a

v spisovnom jazyku vyhýbame, prenikly do hovorovej slovenčiny, vlastne len do slovníka niektorých stavovských skupín (vojakov, učňov, tu i tam aj do študentského slangu) z vulgárnej češtiny. Zo slovenčiny sa strácajú tou mierou, ako sa oslabuje a prestáva vplyv češtiny na hovorovú slovenčinu.

2. Pri niektorých príponách, najmä vulgárneho pôvodu, celé slovo dostáva neprijemné citové zafarbenie. Najčastejšie sú to tieto prípony:

- ač: *bedač*, *črvač*, *chrapač*, *chrobač*, *sedľač*, *žobrač*;
 - aj: *brňaj* (*Vinea maior*), *bruchať*, *bumbaj*, *drnaj*, *drúzgaj*, *glembaj*, *chumaj*, *kulifaj*, *lapaj*, *mumaj*, *mrmaj*, *pobehaj*, *Silaj* (priezvisko), *talhaj*, *taraj*;
 - ák: *babrák*, *čudák*, *mumák*, *škrabák* (pisár), *šmoták*, *šušmák*, *farbák*, *trpák*, *tuľmák*, a i. Ešte silnejšiu citovú expresívnosť majú novotvary s touto veľmi produktívnou príponou (*profák*, *učiteľák*, *tahák*, *dejak* ap.) v študentskom slangu.
 - aňa: *okaňa*, *skupaňa*, *švihaňa*;
 - áň: *holobrucháň*, *škuláň*;
 - as: *bibas*, *dubas* (tanec), *kefas*, *mamľas*, *trkvas*, *tuľpas*;
 - aš (áš): *dudáš*, *gondáš* (z maď.), *tuľmaš*;
 - ba: *glemba* (ľapák), *gamba*;
 - es: *chasenes* (sobáš), *chochmes* (rozum), *obchajdes*, *obchendes*, *odkundes*;
 - ga: *pačmaga*, *staryga*, *striga*;
 - iš: *bugriš*, *kratiš* (Hviez. VII, 9), *Mališ* (priezvisko), *Popeliš* (priezvisko), *sopliš*;
 - lo: *filo*, *chmelo*, *skydlo*, *sralo*;
 - ľo: *cmuľo*, *fuľo*, *geľo*, *chmuľo*, *ľoľo* (hlupák), *ohľo*, *šaľo*, *škuľo*, *truľo*;
 - nda: *drnda*, *fešanda*, *mrnda*, *sopľanda*, *šťanda*, *žbrnda*;
 - ndra: *cundra*, *fľandra*, *handra*, *plundra*, *švandra*;
 - on, -oň: *babroň*, *bruchoň*, *corgoň*, *kujon*, *kydoň*, *odroň*, *rohoň* (Hviez. I³, 227) ;
 - oš: *babroš*, *brbloš*, *gamboš*, *hundroš*, *chrchloš*, *kľavoš*, *Krkoš* (priezvisko), *loptoš*, *mrmoš*, *niktoš*, *obchajdoš*, *packoš*, *skuhroš*, *sopľoš*, *strakoš*, *škohloš*, *žgrloš*;
 - ot: *jasot*, *kľapot*, *rehot*, *spevot*;
- z neurčitékového kmeňa máme: *frfota*, *ochlasta* (Hájnikova žena), *mota*, *štebota*.

Citové zafarbenie slov v týchto príkladoch je zväčša neprijemné, vulgárne, pejoratívne. Proti príjemnému citovému prízvuku ľíškových deminutív v reči familiárnej a intímnej posmešný, ironický nádyh majú apelatíva, hlavne však vlastné

mená v reči výsmešnej a polemickej (porov. v prvej časti). Platí to najmä o príponách *-ik*, *-ík*, *-ko* (*pisárík*, *inžinierik*, *Lacik*, *doktorko* a i.), ktoré tu nemajú pôvodný, t. j. zdrobňovací význam. Záleží na kontexte a citovom prízvuku celej vety, či slovo so zdrobňujúcou príponou brať len ako zdrobnelinu, alebo či mu dať posmešné zafarbenie.

Ján Chripko:

INTERJEKCIE KONSONANTICKO-VOKALICKÉ.

(Pokračovanie.)

oj — je veľmi časté a vyjadruje:

výsmech s údivom: „*Oj*, vy ste blázon! Také pleťôčky, a preto ubehúvať!...“ (Kuk. XIII, 86);

túžobné prianie: *Oj*, aspoň ženu, dokonalú krásu, čo fantáziu mysle rozpaľuje, lásku, čo ku veľdielu inšpiruje, čo na krídlach ma vznesie ku Parnasu (Smrek, Básnik a žena 16);

pobožné prianie: Ten pravoverný pop | Nech ma ospovedá: *Oj*, rád by ja umrieť, | Ale hriech mi nedá (Chalupka, Spevy² 29);

radosť: Ohreje láska, krása ožiari? — *Oj*, má tu láska tiež hody! (O. Slád., Marína 89, vyd.: Světová knihovna);

radosť, veselosť: *Oj*, keď sa v srdci ženy rozohrajú strieborné struny lásky, potom tónom najvyšším znejú! (Smrek, Básnik 39);

údiv a veselosť: *Oj*, i tu sa pije, lež miesto vína hriato páli ret a v zuboch fajka oddychuje namiesto cigariet (Novomeský, Otvorené okná 45);

obdivovanie: *Oj*, mocná si ty moja predrahá, | Aj v slabých chvíľkach polžitia! (Sládk., Marína 26); A surmity hrajú | Slovákom ku sláve: *Oj*, bol vám to za boj, | Ten boj pri Jelšave. (Chalupka, Spevy 48); „*Oj*, bude z teba chlapík, bol by za garbiara, taký je mocný!...“ (Kuk. I⁴, 17);

zdvorilé prisviedčanie: „...Viem, veľa lásky, ale viacej ešte voľnosti potrebuje vaše srdce, by bolo hrdé vždy a k boju súce...“ *Oj*, áno, viem (Smrek, Básnik 57);

zdvorilosť a ochotu: *Oj*, dovoľte, nech ruku vašu, pani, keď zahrabané sny sa v život budia, jak ružu umrazenú k ústam zdvihnem a oživujúci bozk do nej vdýchnem... (Smrek, Básnik 62);

prisviedčanie na zápor vo význame ,veru

nie': — Miško, takejto fúry si ešte neviezol... *Oj*, neviezol! (Hron., Tomčíkovci 48);

silné odporovanie: Komunisti sa nám tu začínajú rozdrapovať, povedal po krátkom úvode o počasí. — Viem. Ten Sedmík... hodil farár Sýkora ľahostajne rukou. — *Oj!* Nielsen Sedmík, nafukoval vec Koričan. (Urb., Hmly 131, 1930);

oduševnenie, ochotu: — Pošleme k Sýkorovi deputáciu. — Deputáciu?... — Soberie sa, vysvetľuje Sedmík — niekoľko chlapov, zajde k nemu a budú za ostatných hovoriť. — *Oj*, to pôjdeme i všetci, oduševňujú sa chlapi. (Urb., Hmly 388 — 1930);

odpor: *Matej*. Veru, pani urodzenká, tá pištoľ s mojím otcom ešte pri Verone... *Slaninová*. Ach, Matejko, veď sa ja sverím na vás, ale už len dajte pozor, aby ste niekomu neublížili. *Matej*. *Oj*, Bože uchovaj, tou ešte nikoho netrafili. (I. Stod., Náš p. min. 46, 1927);

zdôraznenie: „Vy ste pán Štiavnický — či je nie pravda?“ „Áno, vaša milosť.“ „S Vaším nebožkým otcom som neraz poľovával v Liptove; *oj*, dobre som ho znal (Kal. VII², 51);

dôraz, oddanosť: — Ty moja ovečka, — pritúli i Thurzo nežne dcéru Helenu... Pomaly nás všetky opustíte. — *Oj*, mňa sa nesprostíte tak ľahko, — usmiejú sa múdre mandlové oči (Rázus, Júlia II, 22);

dopaľovanie iróniou: Na blúze, práve na prsiach, doniesol veľkú páchnucu špľachu. — *Oj*, ale teba vyznamenali, — začal ho dopaľovať Ilčík. — To je medená alebo zlatá? — Veľká zlatá... — pučili sa vojaci. (Urb., Živý bič⁶ 157);

uvažovanie s uisťovaním: *Žandár*. Osemtisíc, pekný groš; ale minie sa... *Pišta*. Nuž a keď sa minie? Je dom, grunt. *Oj*, na desať rokov i na pätnásť tak pomaly, to stačí (Taj. VIII, 57);

afektívny nesúhlas: Vám teda moja reč sa takou zdala, že nešťastný som? *Oj*, to nehovorím (Smrek, Básnik 71). (Takýto záporový význam má len v spojení so záporným slovesom. Je enklitické.);

pozdvihnutú náladu: *Oj*, v živote je toľká krása skrytá, že vlastne hlúpe je tvár robiť kyslú (Smrek, Básnik 76);

bolesť v extáze: — Prestaň, šuhaj, prestaň, *ój*, o-mamujú tvoje reči... neodolám, neodolám, Bože môj! — — (Smrek, Cválajúce dni 21);

strach v radošti: Ulicou šedou, marcovou sa regrúti spíť potácajú. Nad smrťou veje dúha za klobúkom, to tanec

smrti tančí chasa. *Oj*, farba dlažby olovená vražednej guľke podobá sa (Novomeský, Nedeľa 65);

preľaknutie s nadávkou: Čo si to za div zočila? *Oj*, ty mátoha! hadisko škúli (Sládk., Marína 63);

plač, sústrast: Bôle zaplavily ňádra devy... *Oj*, drahá moja, sestra spanilá, | Sotri slzy z hviezdnych očí! (Marína 77);

ľútosť: Pred očima i druh — *oj!* — opustil si ma, Bože môj!! (Rázus, Šípy duše 83); Ona spieva! to spev svetú nemý, | Hlas volajúci v Sahare; | A mne tak hasne, *oj!* tak hasne mi, | Jako obeť na oltáre (Marína 137); Hodín tikot mi srdce vŕta, — *oj*, bolí ma to, bolí — viete (Poničan, Som 60);

žiaľ: *Oj*, zvädlo tam jedno pekné, mladé líce (Chalupka, Spevy² 73);

mužnosť, bagatelizovanie bolesti: *Oj*, veď padnúť za národ — *oj*, veď to nebolí! (Chalupka, Spevy² 12); stupňovanie: Okolo Paloty širo pole leží: | *Oj*, a to pole je strelami posiato, | *Oj*, a to zlé siafa krvou je zalíato (Chalupka, Spevy² 34);

bujarosť: *Oj*, my sme parou parníka, *oj*, my sme vojsko nebeské, siréna nám raz na veľké víťazstvá pochod zavýska (Poničan, Som 83);

výsmech: Čo voláte, vy, zemské ohlasy... *Oj*, vy sudcovia slabí škrekľaví! (Marína 129); ...len pime, pime lásky nektár... dnes ešte sladký bozku meď, — no, zajtra iste skysne, — nech našu lásku osladí!... *Oj*, slávmé, slávmé vaše orgie!... (Poničan, Som 64);

bolestné uvedomovanie sisvojho stavu: „Povedz nám... kto si ty?...“ — „*Oj*, páni, bol som ja | Župan Černostradu; | Teraz som väzeň v ňom | Pre veľikú zradu (Chalupka, Spevy² 20);

výstrahu: „*Oj*, synku, synku, hriech, veľký hriech (Kuk. XI², 198);

výčitku s hrozbou: „*Oj*, ony dobre vedely, ako sa chovať (Toberg—Knapp, Žiak G. zmaturoval 65);

zápor s uspokojením: „Mamička videli ste to dievča, čo je u Ťažkanov?“ „Ja — *ój*, nie. A tys' ju vari videl?“ (Neodpovedá, len sa zasmieje) ... „No, hľa, nemyslí len na Trfotkovú, ale i na iné. To je chvála Bohu...“ (Kuk. VIII², 75);

silný zápor: A či to Zemotras zem božiu otriasa? *Oj* nie: to ten zlý duch čez lesy sa váľa, | Čo zodvihol odboj na vieru, na kráľa. (Chalupka, Spevy² 34);

zápor, presviedčanie o opak: „Nebojíš sa Boha pokúšať bezbožnými mašinami?“ „Oj, otec môj, pozhnaný to stroj! Kým vy ihlou vyštepíte jediný švík, ja sošijem pomocou ševky celý kabát. (Kuk. XI², 206);

uistenie: „Chlapče, neuvládzeš dve gelety“ ... „Oj, unesiem!“ (Kuk. X¹, 39);

ochotu: — „Oj, vyznám ja, páni, | Vyznám svoju vinu (Chalupka, Spevy², 21); — Jaj, zabudla som: chcete sa baviť, baviť... Oj, budete sa. Ja zábavná som... (Poničan, Som 51);

ľahostajnosť: „Oj, už veru vojny pre Ferancovie chlapca nebude; mala by byť i prečo. To veru len tak vojna!“ (Kuk. VII³, 40);

vyjadrenie mohutnosti v uistení: To Carohrad. — Oj, býval on | Niekedy sveta hlavou; | A Boh zveľadil ho mocou | A ovenčil slávou (Chalupka, Spevy² 83);

prejav vďaky: „Nepáči sa ti u nás?“ „Oj, keby nie vy, prišlo by mi zahynúť. Iného už nemám na svete.“ (Kuk. III³, 81);

márnosť: Jak žiť pri hrobnom milenky kríži? | Jak vzniesť sa, keď ňa večnosť poníži? | — Oj, svetov neslávná sláva! (Marína 94).

Sumárne môžeme povedať, že v hovorenej reči nie tak často sa vyskytá interjekcia *oj* ako v literatúre, pretože normálne sú ľudia zavretejší, než aby si ponariekali ako pesimistický básnik.

Naoko reduplikovaný tvar *ojoj* je sémantickým protikladom „jednoduchého základu“ *oj*. Vyjadruje sa ním obyčajne: veselosť z pocitu mnohosti: „Ojój — ja mám peňazi dosť“, búšil sa po vrecku (Kuk. II⁴, 82);

zdôraznenie mnohosti: — Idem teraz pozrieť na kalváriu — hovorila Terča — už som tam bola, *ojoj*, ale ešte idem, a pod' aj ty, ak si nebol. (Hron., Tomčíkovci 56);

prejav mnohosti s významom „už dávno“: — Odkedy už slúžite? — *Ojoj*, od malička, prosím, od malička, ani do školy som zato veľa nechodil. (Hron. I, 165);

odhadovanie veľkosti: I Berlín je mesto, i Moskva je mesto. — Je, je a veľké mestá. *Ojoj!* Ako tisíc Ráztok (Urb., Živý bič⁶ 149);

dobromyseľné zavrátenie: — Ani nevieš, koľko ho máme krížov! — usmieva sa jej v reči, keď skončili. — Bude ich so sedem, — zaspievala Karolína... — Nie... star-ká! — Nuž... šesť a tieto tri snopky!... — *Ojoj*... Osem a štyri snopky. Jeden snopok je zvyšný dolu... A tu tieto tri! (Gabaj, Otec T. 12).

Ešte silnejšia radosť, prechádzajúca v údiv, je vyjadrená interjekciou *ojoj* alebo *ojo-jój*: „*Ojo-jój!*“ vyvolal nežne pán Elek, zaveslujúc rukami. „Oni — a starosti! Hahaha!“ (Kuk. XI², 46). Expresivita „složených“ útvarov je aspoň taká intenzívna ako expresivita „základu“ *oj*. V povedomí hovoriaceho existuje každý z útvarov samostatne so samostatným, navzájom veľmi odlišným významom. Práve toto povedomie opodstatňuje absurdnosť tvrdenia, že *oj* je základom, *ojoj* vzniklo reduplikáciou a *ojoj* triplikáciou interjekcie *oj*.

ovej je tak isto samostatná interjekcia. Vyjadruje:

radosť: „Komu to bude (= kúpená látka na šaty)?“ „Pánu rešpicientovi“ „*Ojej*, ešte čo! Už máš toľkých pánov? Ach, Juričko, Juričko, to je radosť! ...“ „Bože môj,“ tleskala rukami od radosti, „pán rešpicient pôjde v tých šatách na majáles. Všetci sa ho budú pýtať, kto ich šil, a môj Juričko príde do chýru“. (Kuk. VIII², 40);

výsmech, *ľahkovážnosť*: „*Ojej!* Ešte je času dosť. (Čajak, Pred olt. 19);

vysmievanie: „Meno má české — tuším, že Zákostelecký.“ „*Ojej* — aké dlhé,“ vysmievala sa Ružena (Vansová, Vlčia tma² 7);

ľahkovážnosť zo straty: Vybral mechúr, práchno, kremeň — „Ach, no, ocielka kde? — Odpelaná, *ovej*... bouprišám! Hodna bola dukát. Prosím, kapitáne, ty zas svojej požič —“ (Hviezd. VIII¹, 149);

zápor s ľahkomyselnosťou: „I ty si zaľúbená doň!“ povie s výčitkou. „To je iné. U mňa je to detskosť; mne to vyšumí, kým naozaj sa rozviním. U mňa je to len, že mi bol učiteľom: od toho trvá to obdivovanie. *Ojej!* Zato sa mne páčia i druhí...“ (Timr. VI, 104);

vychvaľovanie, zdôraznenie: „Inakší ľudia pijú môj trúnok, a každý ho chváli... Môj trúnok je tuhý, *ovej*, to každý povie!“ (Kuk. VIII¹, 125);

útechu: „Ide byť exekúcia.“ „...No, len pohľadáte. U vás sa vždy najde“, zamiešal sa Jurko. „A kde? V takéto časy! Toľko pohrabov! A kšeft stojí — krajciara som už nevidel.(?) Odkiaľ? Ale vy dostanete — *ovej*, každý vďačne. Poriadny človek najde kredit.“ (Kuk. III², 90).

u j — vyskytuje sa často v živej reči, nájde sa i v literatúre. Je výkrikom bolesti: *Uj!* skríkol, keď som mu stisol ruku (Šťavník);

súhlasu: — Boli by sme museli Nemca volať na pomoc, — pomáhal Komár Kúrňavovi. — Nemca už hej, — oduševňoval sa Kúrňava... — A keby ešte Hindenburg bol s nimi

prišiel ... — *Uj*, — vyskočil Kúrňava, — ten by ich zahnal až do Ameriky. Tak Kúrňava s Komárom odbavili u Árona Rusov (Urb., Živý bič⁶ 150);

výrazom živej zvedavosti: Ako tak chodím pomedzi ľudí, zrazu vidím pred sebou akéhosi chlapa, ktorému trčí z vачku peniazmi napchatá tobolka. *Uj*, či ich, reku, má! pomyslím si (Urb., V osidlach 123).

Je základom slovesa *ujukať* — „jačať, kričať od bolesti“. Formálne je s ním totožné sloveso *ujukať*, utvorené od interjekcie spevu: *uju juj*. Tu znamená spievať, ale falošne.

(Pokračovanie.)

Ján Žigo:

DEJINY DVOJHLÁSOK V SPISOVNEJ SLOVENČINE.

(Pokračovanie.)

III. Iné hlásky.

a) dz.

1. Na literu *dz* sú v Zp. a Pj. len takéto doklady: *cudzý* 106, 115, 172, 283, *medzi* 92, *nawadza* 151, *nawádzaná* 265, *nerozwádzau* 108, *sádzau* 205, *swádzá* 151, *nawládzem* 317, *zachádzá* 377, *zobúdzat* 159, 261, *zwodzúwau* 262.

2. Lež zvyčajne miesto terajšieho *dz* sú iné hlásky:

I. c.

Imperat.: *powec* 99, 163, 240, *odpowec* 99, 209.

II. ě.

Imperat.: *wěď* 255, *poweďte* Pj II 109.

III. z.

Býva najčastejšie: *cuzy* 30, *hoveziny* 386, *howazinu* 394, *gez* 221, *mezi* 86, *núza* 43, *odcházat* 254, *rozcházáme sa* 127, *pomoz* 196, *povez* 88, *powezte* 141, *neprecházag sa* 329, *precházka* 8, *priházanj* 119.

b) ä.

1. Doklad na *ä* je len na str. 350: *mäso*, *mäsiari*. 2. Ináč je miesto *ä*.

I. a.

V slovách: *dewatoro* 273, *howazinu* 394, *krema* 63, 329, *mad* 266, *maso* 349, *masár*, *masiar*, *masiár* 63, 133, *nazpak* 187, *nawadza* 151, *padesiat* 253, 268, *pamatug* 286, *pamatné* 29, *pat* 334, *pata* 37, *patoro* 273, *pruwazug* 194, *rozwazugem* 245, *sema* 130, *swadlý* 378, *Swat* 233, 340, *swatojanská* 274, *swatý* 4, 16,

swazugete 263, *wačia* 265, 326, *watšu* 95, *wadnuť* (s-, u-) 23, 93, *w'azeň* Pj II 103, *w'azenia* Pj II 101, 102, *wazy* 309, *zawazugem* 228, *nezmatie* 148, *do zmatku* 205.

II. e.

V slovách: *dewet* 41, 177, *dewetdesiat* 272, *howeziny* 386, *kreme* 229, *krome* 145, *meký* 183, *mesiari* 350, *peta* 349, *pet* 79, *petnáct* 139, *peták* 299, 349, *smed* 330, *smedjm* 287, *wetšj* 108, *wetšmeg* 114, *wetšmi* 97, *wetšmi* 264, *wezenie* 46, 261.

c) f.

Mäkkého *ť* v Zp. a Pj. niet: *lawý* 30, *šabla* 29, 37, *sol* 9, *wedla* 29 a pod.

d) ř, l.

V Zp. a Pj. ich niet: *trňa* 239, *trňa* 97, *w trnj* 345, *z trnia* 140, *trnjk* 240, 249, *trnowý* Pj II 135 a pod.

IV. Dakol'ko iných poznámok.

1. Mäčkíace *e* označuje len veľmi zriedka, pomerne najčastejšie ešte po *t*: *ešťe* 10, 30, *těmito* 30.

2. Inf. koncovku píše rozlične: a) *-ť*: *osiewať* 59, *widieť* 102, 122, *zpievať* 60, b) *-t*: *smiat sa* 126, *šialit* 305, *wziat* 10, *howorit* 349, c) *-ti*: *widieti* 113, *zpiewati* 60, *nasiati* 148, *triasti* 87, 312, Pj II 94, d) *-ty*: *zdrawkaty si* 348.

3. V tvaroslovi má tiež zavše odchýlky: nom. pl. f. subst. *-e* miesto *-y*: *hlawičke* 237, *nuožke* 135, *pečenke* 221; tak isto v nom. pl. m. subst.: *obložke* 187; gen. sg. f. subst. mäkkého zakončenia *-y* miesto *-e*: *od Bystricy* 157; dat. sg. f. subst. *-y* miesto *-e*: *k Aničky* 166; lok. sg. f. subst.: *na lúčky* 226, *na misky* 137, *pri studničky* 226. — Odchýlky tieto bývajú len zriedka.

4. Pokým ide o hláskoslovie, treba poznačiť, že neodstraňuje slabikové *r*, *l*, ako sa to aj právom môže požadovať od zbierky ľudových piesní. Nakoľko máme predsa sopár dokladov aj na tento zjav, je to len v piesňach z okrajových oblastí Slovenska, či už západného alebo východného, kde sa tieto slová naozaj tak vyslovujú: *dlúhý*, *dlúho* 8, 9 (popri: *dlhuo* 311), *člunok* 162, *dlužen* 238, *hluboký* 200, *slunce* 89 (popri: *slnce* 102, 113), *slunečko* 106, *sardce* 72, *sardečko* 115, *perwý* 121, *rozterháwa* 119, *terhala* 21, *strižerný* 198, II, 5.

Podľa ľudovej výslovnosti píše aj adj. prázdny: prázny 8 a inde.

5. Rytmický zákon sa nedodržiava: *biedné*, *budúce* 36 a pod., lež *uo* v nom. sg. n. adj. po dlhej slabike zvyčajne sa kráti na *-o*: *bielo* 264, *švárno* 223, *siedmo* 176.

IV. Od Štúra po naše časy.

a) Teoretická štúrovčina.

Štúr znamená prvé vovedenie dvojhlások do gramatik spisovnej slovenčiny a ich prvé vyhlásenie za jej typické znaky, ktoré jej dodávajú osobitnú krásu.

U Štúra, pravdaže, máme dvojhlások oveľa viac ako v dnešnej spisovnej slovenčine, okrem dvojhlásky *iu*, ktorú Štúr neuznal za slovenskú (priam tak neprijal ani *ř*). Odchýlok — najmä ak ide o korene a predpony — niet ani tak veľa: *prjemena* a pod. Isté kolísanie tu bolo a aj bude: *prevrat-prievrat*, *prechod-priečhod* a pod.

Najviac odchýlok je, pravda, v *l*-ovom participii, kde Štúr píše podľa ľudovej výslovnosti v mužskom rode *u*, čím vznikajú dvojhlásky *ou*, *eu*, *iu*, *uu* ap., kým v terajšom pravopise píšeme aj v mask. *l* a tým všetky tieto diftongy vystávajú, a potom pri adjektívach, kde Štúr píše v nom. sg. n. *-uo*, gen. sg. m., n. *-jeho*, dat. *-jemu* atď.

Pozrime najskôr, aký úzus uzákonil Štúr vo svojej Nauke reči slovenskej (V Prešporku 1846) a potom si všimneme aj praktického aplikovania jeho zásad štúrovskými spisovateľmi.

Zaoberať sa tu budeme len odchýlnymi prípadmi štúrovčiny od terajšej slovenčiny, teda len kategóriami, kde Štúr píše dvojhlásku, a my teraz nie, alebo opačne: my teraz píšeme dvojhlásku, lež Štúr káže písať bez dvojhlásky.

Pri skloňovaní mužských podstatných mien káže písať gen. pl. s *-ou*: *kráľou* 133, *dvorou* 136, *sluhou* 139. Na str. 140 spomína iný tvar genitívu pl.: „Genitív je *ou*. Pri vlastných menách zadržau sa ešte u Slovenou starí genitív *ovjech*, kde sa ale už len zriedka *ch* vihovára na pr. Miko, Černo majú genitív Mikou, Černou ale i Mikovje, Černovje (mjesto Mikovjech, Černovjech) atď. Takjeto genitívi majú aj tje vlastnje mená, ktorje sa na „*a*“ lebo „*o*“ ňekončja na pr. Kráľovje, Malekovje (mjesto Královjech, Malekovjech). Kollár bou túto starú formu za maďarskú (*é*) vihlásiu¹, ale docela chibně“. Pri vzore „káča“ gen. pl. druhej formy káže písať *-ou*, ak jeho singulárny tvar na *-ec* užíva sa v živej reči, na pr. *šteňec*, *baraňec*, teda: *štencou*, *barancou*, ale: *ďjevčejec* ap. (150). — Rovnako aj *l*-ové part. káže písať v mužskom rode *-ou*: *bou* 172, *ňjesou* 174, aj v II. tr. („*druhom skloňení*“), ak je kmeň infinitívny zatvorený: *vaďou*, *kvitou* 180.

¹ Zpiewanky II, 1835, 474 (moja pozn.).

Pri skloňovaní ženských a stredných podstatných mien v množ. dat. a lok. dáva prednosť tvaru nediftongovanému (len v zátvorke spomína aj tvar s dvojhĺaskou), aj keď sa kmeň končí na mäkkú spoluhlásku: *ulicam* (*ulicjam*), *ulicach* (*ulicjach*) 142, *nocam* (*nocjam*), *nocach* (*nocjach*) 144. V neutrách pri vzore „*pole*“, vôbec nepripustil dvojhĺ. *ia*: nom. pl. *polá*, *vrecá*, *lica*, dat. *polám*, lok. *polách*. Ale „*Vajce má vajcja* a tak aj v druhých pádach: *vajcjam* v datíve, *vajcjach* v lokáli“. A podľa toho potom aj iné: „Takjeto koncovki majú často aj inšie na *ce* sa končiace na pr. *plecja*, *vrecja*, *plecjach*, *vrecjach*, atď.“ (148.) Bez dvojhĺasky káže skloňovať aj *prsia*: nom. *prse*, dat. *prsam*, lok. *prsach* 138. Pri vzore „*staveňja*“ je, pravdaže, *ia*: *staveňja*, *staveňjam*, *staveňjach*. Nom. sg. uzákonil tiež na *-ja*, ale v zátvorke pripustil aj *-je*: *staveňja* (*je*) 148. — V prítomníku slovíes zachováva zvyčajne ten stav, čo je teraz. Len 3. os. pl. slovíes, ktoré majú v 1. os. sg. *-ím* („*trefjeho skloňeňja*“) káže krátiť koncovku, ak je pred ňou dlhá slabika: „Jestli že predchádzajúca silaba je dlhá, z koncovki (tlačovou chybou: konkovki) tejto „*j*“ sa trať na pr. pristúpa, kláťa sa“. (182.)

Dvojhĺasku *iu* do slovenčiny neprijal. Vzor „*staveňja*“ v dat. sg. káže skloňovať *staveňú* (148). — Akuz. sg. f. adj. aj mätko zakončených je *-ú*: peknú. „I tje sem pristupujú, ktorje pred určujúcimi príveskami „*j*“, „*á*“ (*ja*) „*jo*“ mekkú² majú a potom prívesky tjeto v nominatíve a vokatívne jednotnom v ženskom a nijakom pohlaví, a v akusatíve nijakjeho pohlavja v tom samom počte málo premjeňajú a vlastne zmekčujú na pr. *Boží*, *Božja*, *Božje*... V ostatných pádach po oboch počtoch sa žiadnej prjemeni ňestáva.“ (153.) — Tak isto skloňuje aj slovo paňi: akuz. *paňu*. (145.)

Pri dvojhĺaske *ô* sú diferencie najmä v nom., ak. sg. n. adj. tvrdého zakončenia. Štúr tu uzákonil tvar s *-uo*: *peknuo* 153. Ak bola predchádzajúca slabika dlhá, *uo* skrátilo sa na *o*: *krásno* 154. — Pri vzore „*srdce*“ uznáva za gen. pl. len zdĺžený holý koreň: *pole*, *puol*. „Genitív je bez príveski, preto sa koncová silaba dlží a síce spu SOBOM už hore viššie naznačením na pr. *vrece*, *plece*, *more*, *srdce* majú v tomto páde: *vrjec*, *pljec*, *muor*, *srdce* atď.“ (148.) — V gen. a dat. sg. m., n. zám. „*muoj*“ uznáva len tvary: *muojho*, *muojmu* (165). — O part. minulom slovesa *môcť* nevyslovuje sa vôbec, ale inde v texte píše ho bez dvojhĺasky: *mohou* 32.

Dvojhĺasku *ie* Štúr vždy píše v nom., ak., vok. m. neživ.,

² Štúr má viac adjektívov, ktorých kmeň sa končí na mäkkú spoluhlásku, ako teraz. Píše: „*noční*, *nočnja*, *nočnje*, *letní*, *letnja*, *letnje* atď.“ (153.)

f. a n. mätko aj tvrdo zakončených adjektív: *peknje* (153), tak aj zámená: *kje* (167), *všetkje* (168). Podobne píše *ie* vždy aj v gen. a dat. sg. m., n. adj. a zám.: *peknjeho*, *peknjemu* 153 (len keď je predchádzajúca slabika dlhá, kráti sa *ie* na *e*: *krásneho*, *krásnemu* 154), *samjeho*, *samjemu* 164. Ukaz. zám. *ten*, skloňuje v pl. nom., akuz., vok. *tje* (166). — Pri slovesách v prítomníku I. tr. vzor „*niest*“, II. tr. vzor „*minút*“, III. tr. vzor „*rozumieť*“ a V. tr. vzor „*brať*“ vždy píše *ie*³: *ňesjem*, ... 174, *hiňjem*, ... 179, *šedivjem* 182, *berjem*, *đerjem* 179. Pri vzore „*mrieť*“ píše *e*: „*strem*, *mrem* (zrjedka ... *strjem*, *mrjem*)“ 183. V infinitívnej prípone III. tr. taktiež píše *ie*: *šedivjeť* 183.

Hodne dvojhlások, ba aj trojhlások pribudlo do Štúrovho pravopisu tým, že *l*-ové participium v mužskom rode písal s *u* na konci.⁴ Tak dostal už spomínanú dvojhlásku *ou*: *ňjesou* 174, *kvitou* 180, *au*: *žau* 180, *volau* 185, *brau* 179, *poluvau* 187, *eu*: *šediveu* 182, *viseu* 183, *iu*: *žiu* 169, 170, *robiu* 181, *uu*: *hinuv* 179, *kvitnuv* 180, *ieu*: *išjeu* 176, *iou*: *šjou* 176.

Iné hlásky: *ä*. Túto samohlásku Štúr do slovenčiny neprijal. „Neopravdivích dvojhlások t. j. takich, kďe dve samohlásky do jednej sa sťekajú a len ako jedna hláska sa počujú, mi Slováci nemáme, vímuc tu i tam v daktorích kútach Slovenska uživanuo *ä*, v ktorom „*i*“ a „*a*“ t. j. „*ia*“ do jedného hlasu eekavjeho sa sťeká na pr. *mässo*, *řibä*, *husä* atď, toto ale ako pokútno a krem toho hinúce do reči našej spisovnej řenáleží.“ (15.)

Neprijal ani *ł* (i pri tom všetkom, že Kollár svedčil, že Slováci *ł* majú a ho aj vyslovujú⁵: „Žádaliby sme aby budaucně, wygdeli kdy druhé Wýdanj těchto Zpiewanek, rozdjl mezi *ł* mekým a *ł* hrubým i w Prawopisu zachowáwán a znakem něgakým znamenán byl proto, že geg Slowáci negen posawád pilně zachowávagj, nýberž že i dwogsmyslu tjmby se uhágilo k. p. *lak* (*leknutj*), *łak*; *lubost*, *podła* a t. d.“): „*ł*“ a „*r*“ nepřechádzajú do inších mekších sebe rovních, hoc aj daktorí Slováci tu i tam „*ł*“ mekko vislovujú, čo sa ale len dakďe stáva a jako na pospol platnuo v Slovenskom nářečí sa povedať nemuože...“ (15.)

Lež slabikové *l*, *r* a *ł*, *ř* už má: „K samohláskam sa zbližujú a sú pou-samohlásky v našom nářečí „*ł*“ a „*r*“, dakďe čisto mjesto samohlások stojacje v ktorej případnosti sa za pravje

³ Pripúšťa dvojhlásku aj pri slovese *ješť*: *jem* (*jjem*), ... ba aj pri sloveso *isť*: „*iďem*, ... (Daktorí Sloveňja majú dlhje silabi: *iďjem*, *iďješť*, *iďje*, *iďjeme*, *iďjete*).“ (176.)

⁴ Jedinou výnimkou je II. tr., kde píše -v: *hinuv* 179.

⁵ Zpiewanky II, 1835, 473.

samohláski považovať muožu na pr. *hlbokí, prskota*. Že sú oni v takýchto prípadoch čistšie samohláski, odníkjal lepšie ňevídeť ako z nášho narečia, bo sa v ňom práve tak ako samohláski zdáť muožu, a spoluhláski zdíženja ňje sú spuosobnje na pr. *víča, kízať, bríkať* (tlačová chyba), *híkať*.“ (Str. 13—14.)

Pravidlo o krátení dvoch po sebe idúcich dlhých slabík už vyslovuje: „Čo sa predíženja a skracuvaňa v našej Slovenčine tíka i tu silabi jedna na druhú mocne puosobja. V čistej Slovenčine ňikde dve dhlje silabi jedna sa (sic!) druhou ňepričoďja a čo bi aj jedna podľa povahi svojej mala biť (!) dlhá, skráca sa, keď predchádzajúca je dlhá. Dvojhĺaska sa tjež za dlhú považuje. Na tento spuosob buďe v Slovenčine: vjažu, híbu, lížu, hádžu, ljeta, b́fka, krásni, krásneho, páni, d́jeta... p_jati atď. a ňje vjažú, híbú, lížu hádžu, ljetá, b́fka, krásni, krásného, pánja, d́jetja, p_jati atď. a zas ňje: májú, dájú, voláňja, ale majú, dájú, ... volaňja. Je toto zákon podstatní v Slovenčine našej. Nemá ona ani tolko dlhých siláb ako Čeština, kde sa dve i tri dhlje silabi vedla seba dobre znášajú na pr. hráva, choďíváva, ani samje krátke ako Polština na pr. dobrego pana, huczy rzeka huczy ale stojí medzi timito a druhimi narečjami Slovanskimi z tohoto ohľadu v prostrjedku. Ani ňje Slovák v sebe zavrení Čech, ale ani ňje ňeposední Poljak, lež má i dosť prísnosti kde treba, i živosti kde treba. Živá rozmaňitosť je jeho životom.“ (Str. 104.) Alebo: „Z ohľadu predlžuvaňa siláb je ten zákon podstatní v Slovenčine, že dve dhlje ňikde jedna za druhou ňenasledujú a tak sa ani písať ňemuožu. Dvojhĺaska sa za dlhú berie. Podľa toho sa teda písať musí: vjažu, vráza sa, rjadni, rjadneho, šjesti, bjedam, krásam, dájú, volaňja a ňje vjažú, vrázá sa, rjadní, rjadnjeho, šjestí, bjedám, krásám, dájú, voláňja atď.“ (Str. 111.)

Štúr, pravda, zachovával rytmický zákon aj tam, kde sa teraz nezachováva, napr. 3. os. pl. na -ia, v. vyššie. Alebo pri neutrách na -ie (str. 148—9): „Sem patrja aj tje, kde z koncovki pre predchádzajúcu dlhú silabu „j“ sa traťi na pr. lísta, smrjeća, buora otď. (!) Takjeto slová... aj v druhých pádach ňemajú v koncovke ani dvojhĺasku ani dlhú samohlásku, lež vždi krátku na pr. v datíve lístu, ... v akusatívě i vokatívě lísta, ... v lokáli lísti, ... v inštrumentáli listim.“ Zachováva ho aj v gen. pl. i-kmeňov (str. 145): „Genitív je dlhí, lež tje ktorje majú silabu dlhú pred jeho koncovkou skracujú prívesku v tomto páde a tak aj v datíve i v lokáli na pr. púšť, húšť majú v genitívě púšti, húšti, v datíve púšťam, húšťam, v lokáli púšťach, húšťach atď.“

(Pokračovanie.)

ROZLIČNOSTI.

Miestny názov Hybe. — V okrese Lipt. Sv. Mikuláš je obec, ktorej meno je *Hybe*. Často sa myslelo na neslovenský pôvod tohto vlastného mena, azda práve pre neobyčajné koncové *-e* po spoluhláske *b*, ktorú v slovenčine hodnotíme ako „tvrdú“, kým *-e* býva v nom. pl. po tzv. „mäkkých“ spoluhláskach. Ale toto miestne meno je od základu slovenské: patrí ku koreňu *hyb* — (**gyb-*), od ktorého okrem mnohých slov obecných (napr. *hýbať*, *o-hyb*) je utvorené aj napr. meno miestnej časti v Lipt. Sv. Jáne *Prie-h y b a*. Obec *Hybe* v starších zápisoch je doložená i vo forme *Hyba*, napr. v zápise z r. 1239 (Stanislav, Liptovské nárečia 61).

V koncovom *-e* tohto miestneho mena treba vidieť jeho príslušnosť k mäkkým ženským *ia*-kmeňom. Nesmie nás myliť, že pred *-e* ide zdanlivo „tvrdá“ spoluhláska *b*: pôvodne všetky spoluhlásky mohli byť aj „mäkké“, t. j. palatálne alebo aspoň palatalizované. Dokladom toho je napr. skloňovanie niektorých ženských podstatných mien, ktoré pred koncovkou majú *p* alebo *r*: konopa — nom. pl. konope, zora — nom. pl. zore, žiara — žiare, ktoré v skloňovaní nasledujú vzor *ulica*.

Vlastné meno *Hybe* hodnotíme teda gramaticky ako pomnožené femininum, skloňujúce sa podľa vzoru *ulica*; jednotlivé pádové formy sú: gen. *Hýb*, dat. *Hybiam*, lok. *Hybiach*, inštr. *Hybami*.

Obyvateľa *Hýb* označujeme menom *Hyban* (podľa typu *zemán*), obyvateľku *Hybianka* (ako *zemianka*). Príslušné adjektívum je *hybiansky* (ako *zemiansky*), napr. *hybiansky* obyvateľ, *hybiansky* chotár. —čk—

kusá koľaj = *slepá koľaj*. — V železničnej terminológii sa vyskytuje termín „kusá koľaj“. Ide pritom o koľaj, ktorá je len na jednom konci otvorená, len na jednom konci má východ, resp. východ, kým na druhom bez východu, je zatvorená, *slepá*.

Pridavné meno *kusý* označuje to, čoho je len kus, teda „*necelý*, „*neúplný*“, ako napr. u Kavca: A ak zavznela kde-tu *kusá* melódia... (V rudých hmlách II, 140), resp. v prenesenom smysle aj „*stručný*, „*nie podrobný*“, napríklad: čo som mienil zdôrazniť v tomto *kusom* doslove (Gašpar, Veľký rok 228), čo našiel (Vlček), bolo *kusé* a roztrúsené po časopisoch (Vaj. XVII, 176), Ruším teda to dlhé, mŕtve ticho, abych prostými, *kusými* črtami zachytil niekoľko myšlienok... (Vlček, Slovensku 7). Nemožno však hovoriť o „*kusej*“ koľaji, pretože koľaj nesmie byť kusá, t. j. necelá, neúplná; takto by vlaky nemohly po nej premávať (ostatne, ak sa na to dívame s hľadiska celku, každá koľaj je vlastne necelá, nezakončená).

Na vyjadrenie toho, čo má označovať výraz „*kusá*“ koľaj, máme v slovenčine dobré adj. *slepý*: *slepá koľaj*, *slepá ulička*, napríklad: našiel sa v *slepej uličke* (úzus) = dostal sa do situácie, z ktorej nevie von; konkrétne ide tu o takú uličku, ktorá na jednom konci nemá východu. Nebojme sa adj. *slepý* v takomto prenesenom význame, veď ho poznáme aj z iných prenesených významov, napr.: *slepý oblok* (nie skutočný, len naznačený v stene): Na obe strany

vybieha (budova Trocadera) v dlhé krýdla, na ktorých sú *slepé obloky* (Kuk. IX, 172), *slepé dvere* (len naznačené, nie skutočné): V *slepých dverách* u klavíra presedel celé hodiny (Vaj. IX, vyd. Bežo, 16), *slepá ruža* (= planá ruža, nie pravá ruža): šíp | nepoddajný strážca krehkej nádhere | *slepej ruže* | (Kostrá, Moja rodná 9), *slepá makovica* (slepý mak = divý mak): Katkin ručník ako *slepá makovica* sa jasá (Hronský, Spisy I, 29), *slepý náboj* (t. j. náboj bez streliviny): Strieľali sme len *slepými* (úzus), *slepé črevo* (lekársky termín): Zdá sa mi, že trpí na zapálenie *slepého čreva* (Stodola, Keď jubilant plače 23). —čk—

zeď, zdiť; zedník; obozdiť, obozdívka; podozdiť, podozdívka; zazdiť, zazdívka — *múr, murovať; murár; obmurovať, obmurovka; podmurovať, podmurovka; zamurovať, zamurovka.* — Slovenská reč (IX, 188) riešila už problém slova „zdivo“ v slovenčine: po slovensky správne je: *murivo*. Túto drobníčku však treba rozviesť, resp. doplniť. V slovenčine ako základné slová pre túto kategóriu máme len *múr, murovať, murár* (nie: zeď, zdiť, zedník). Podľa toho aj termíny „obozdiť, obozdívka, podozdiť, podozdívka, zazdiť, zazdívka“, veľmi časté, ba každodenné v staviteľskej terminológii, nahrádzame odvodeninami od týchto základných výrazov. Po slovensky príde povedať: *obmurovať — obmurovka, podmurovať — podmurovka*. Tieto slová sú dobré slovenské a pre potreby odbornej terminológie celkom postačia. —čk—

Belo, gen. *Belu*? — S krstným menom *Belo* boli už ťažkosti pre jeho blízkosť k maďarskej forme *Béla*. Po prvom prievrate bola snaha celkom ho vylúčiť a nahradiť krstným menom *Vojtech*. Azda tu pôsobil nedostatok, že pri tomto krstnom mene je známy len jeho domáci slovenský tvar so zakončením *-o*, a niet k nemu oficiálnej, cirkevnej formy, ako je napríklad k podobnej domácej slovenskej forme *Jožo* je *Jozef, Jano—Ján Tono—Anton* ap. Neras sa vyskytuje istá ťažkosť i v skloňovaní genitívu, najmä v spojení s priezviskom: od *Belu* L. a či od *Bela* L.? Východisko z neistoty nájdeme, keď si ho budeme všímať v skupine ostatných krstných mien takého zakončenia. Podľa zakončenia a svojho významu *Belo* zapadá do skupiny domácich, slovenských foriem krstných mien zakončených na *-o*, ako sú *Cyro, Ďuro, Gabo, Fero, Jano, Konšto, Lojzo, Mafo, Mišo, Ondro, Rudo, Silo, Števo, Tono* ap. Ako od *Cyro* je genitív *Cyra*, od *Ďuro* — *Ďura*, od *Fero* — *Fera, Konšto — Konšta, Lojzo — Lojza, Mafo — Mata* atď., tak isto od *Belo* je genitív *Bela*. Také isté skloňovanie bude aj pri jeho tvare s rozšírenou, dlhšou koncovkou *-ino*: *Belino* — (od) *Belina* po spôsobe iných domácich foriem krstných mien tohto zakončenia: *Ferino* — (od) *Ferina, Janino — Janina, Jožino — Jožina, Lojzino — Lojzina, Mišino — Mišina, Ondrino — Ondrina, Rudino — Rudina, Števino — Števina* ap. Domáce formy mužských krstných mien na *-ino* sa vyskytujú v niektorých západoslovenských nárečiach (Bánovce) a sú obmenou hypokoristik ženských krstných mien na *-ina* (*Anina* k *Anna, Marina* k *Mara, Julina* k *Jula, Lojzina* k *Lojza* ap.). Podobne genitívna prípona *-a*

prichodí aj pri hypokoristických formách na *-ko* k obidvom základným typom: a) od kratších na *-o*: *Cyrko* — *Cyrka*, *Đurko* — *Đurka*, *Janko* — *Janka*, *Jožko* — *Jožka*, *Lojzko* — *Lojzka*, *Matko* — *Matka*, *Miško* — *Miška*, *Rudko* — *Rudka*, *Silko* — *Silka*, *Števkó* — *Šteška*, *Tonko* — *Tonka* ap., b) od dlhších na *-ino*: *Belinko* — *Belinka*, *Janinko* — *Janinka*, *Jožinko* — *Jožinka*, *Lojzinko* — *Lojzinka*, *Toninko* — *Toninka* ap.

Zo všetkých možných typov krstných mien s domácim zakončením na *-o* vysvitá, že pri krstných menách ako takých, teda nie vo funkcii priezvisk, v genitíve býva iba koncovka *-a* a tá príde naisto do genitívu krstného mena *Belo* : *Bela*, teda naisto príde: od *Bela L.* V tomto spojení chybnú formu „*Belu*“ možno vysvetliť len asociáciou maďarskej formy *Béla* s koncovým *-a*; mužské podstatné mená zakončené na *-a* majú zpravidla v genitíve koncovku *-u* (porov. *gazda* — *gazdu*, *gardista* — *gardistu*). Takto skloňuje maďarskú formu *Béla* v súvisе s uhorským kráľom aj p. redaktor Patúc: za kráľa *Bélu* (Slovenská pravda z 13. XII. 1942, str. 4). Pravda, okrem asociácie možno tu predpokladať aj vplyv skloňovania mien tohto zakončenia vo funkcii priezvisk, pri ktorých na rozdiel od funkcie krstných mien býva v genitíve koncovka *-u*, napríklad: *Vaňo* (priezvisko) má v genitíve koncovku *-u*: *Vaňu*, *Vančo* — *Vanču*, *Vavro* — *Vavru*, *Fraňo* — od pána *Fraňu*, ale od pána ministra *Fraňa Tisu*.

pútať a putnať. — Nakoľko na našu spisovnú reč má ešte aj teraz mocný vplyv čeština, vidieť najmä z toho, že Slováci-redaktori necítia významový rozdiel medzi slovesami *pútať* a *putnať*. Pravidlá ich uvádzajú popri sebe na str. 353. Obidve majú za základ podstatné meno *puto*, lenže obidve sotva sú od pôvodu slovenské. Naisto domáceho pôvodu je tvar *putnať*, ktorého sa používa vo význame konkrétnom „dať voľačomu *puto*, položiť voľačo do *puta*, *zaputnať*“, napríklad: *zaputnať* kravu, kozu a podobne aj človeka. Je známe aj zvrtné sloveso *sputnať sa*. Krava uviazaná o kôl niekde na paši sa ľahko *zaputná*. Aj koňa *zaputnajú*, žeby sa ticho pásol a nemohol cváľať. Takto aj u spisovateľov: V jame pasú sa *sputnané* štyri kone (Taj. I, 94), Odsedlali kone, *sputnali* im predné nohy a pustili ich na pašu (Jégé, Šangala 56). I brava *sputnajú*: Brav, cestou soslabený, *sputnaním* zmeravený, ťažko sa sberal na nohy (Vaj. V, 267). Za zlé skutky i človeka *sputnajú*: „Ja som ich tu naschvál zanechal, aby zamrzli! *Sputnajte* ma, obeste ma, červa nehodného! *Sputnajte* ma pán richtár...“ (Vaj. I, 237), Načo biť biedneho, na rukách i nohách *sputnaného* človeka? (Vaj. IX, 302).

Slovesa *putnať-sputnať* slovenskí spisovatelia užívajú i v abstraktnom smysle: Páska, ktorá sa chystala uvoľniť, pritiahla sa tuhšie, tesnejšie, Mater i syn *sputnaní* sú navždy — nerozlučne... Trvalo hodnú chvíľu, kým sa vymanila zpod tých citov, ktoré... *sputnaly* jej celú bytnosť. (Kuk. IV⁴, 168), Natiahli na prsteť tenučkú obrúčku, obkrútili prsteť, *zaputnali* rúčku, *zaputnali* rúčku, srdce zaviazali (Hrušovský, Zo svet. vojny 41), Chodili *sputnaní*

podvedomým spoločným chápaním a cítením (Hronský, Proroctvo 213), Cítila však, že jej ich (ruky) *putná* horúci cit (Gašpar, Karambol 142), To sú bolestné záchvevy duše, *sputnanej* v pozemskom tele (Šolt. IV², 182), náruživosti nepovoľuj zlej, ju zazubadli, *sputnaj* pospolu (Hviezd. II⁴, 329), kto ma nepozná, márne ma k sebe *putná* (Beniak, Vigília 12) ap.

Ako vidieť, domáca forma *putnať-sputnať* dostala sa aj do abstraktného významu, teda aj do vyššieho štýlu, čo je celky prirodzené, a bola by sa v ňom vonkoncom všade aj udržala, nebyť silného vplyvu českej reči na slovenčinu, ktorý sa ešte doteraz ukazuje najmä vo vyššom štýle. Dnes už knižný tvar *pútať* (porov. čes. *poutati*) je natoľko zaužívaný, že by sotva bolo možno všade ho nahradit' vo vyššom štýle domácim tvarom *putnať*, ako ani vo vetách: Z beletristických publikácií minulého roku *pútajú* pozornosť predovšetkým zjavy dva (Vlček, Slovensku 21), Hneď so začiatku *púta* nás tu podarené líčenie sveta malomestského (76), Je preto pochopteľné, že táto dejinná udalosť od začiatku *pútala* k sebe pozornosť (Rapant, Dejiny, str. V) ap. V našom prípade ide o dvojakú vrstvu slov, o dvojicu, z ktorej každý tvar má svoju osobitnú funkciu a tak aj miesto v spisovnom slovenskom jazyku. Tvar *putnať-sputnať* je na mieste vo význame konkrétnom, prípadne v jeho prenesenom smysle, no už v celkom abstraktnom význame príde používať tvary *pútať-spútať*. Podľa toho riešenia náš rozhlas mal by hlásať a naše noviny písať, že anglickí alebo nemeckí vojaci boli *sputnaní*, a nie „spútaní“. Teda v podtitule Slovenskej pravdy z 13. XII. 1942, str. 1.: Sprostredkovací návrh o pútaní zajatcov malo by byť: Sprostredkovací návrh o *putnaní* zajatcov. Tak isto aj u spisovateľa Ondrejova v knihe Tátoš a človek: Na predných nohách (kone) povrazmi „spútané“ batkaly (36) miesto *sputnané*.

LISTÁREŇ.

Priezvisko *Bolgáč*. — Priezvisko *Bolgáč* nie je maďarské ani podľa zakončenia *-áč*, ani podľa koreňa *bolg-*; je to naisto slovanské priezvisko. Koncovka *-áč* je aj v slovenskej reči a ňou sa označujú činiteľské podstatné mená alebo riad, nástroj, majúci za svoj základ činnosť príslušného slovesa, napríklad: *havlák* od *havlkať*, *zváč* od *zvať*, *kropáč* od *kropiť*, *letáč* od *lieť* ap. Priezvisko *Bolgáč* ako také už aj pre túto slovenskú koncovku bolo by slovanské-slovenské. No i koreň *bolg-* je slovanský a jeho obmena v slovenčine je *blah-*, vyskytujúca sa v slovese *blahať*, ktoré znamená tešiť sa (Tvrďý, Slov. fraz. slovník 2., str. 36). So stránky významovej priezvisko *Bolgáč* najbližšie stojí k poľskému slovesu *blagać* „prosiť pokorne, prosiť Boha za koho“, no nie so stránky hláskoslovnej. Podobný koreň *bolg-* nemá vôbec maďarčina zaznamenaný, ako ukazuje najnovší maďarský etymologický slovník (Magyar Szóféjtő Szótár, Bárczi Géza, Budapest 1941).

V smysle toho, čo sme uviedli, *nieť nijakej vecnej príčiny*, aby ste si svoje priezvisko menili.

Rediguje ANTON JÁNOŠÍK s JOZEFOM ŠKULTÉTOM.

Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.

Tlačí Neografia v Turčianskom Sv. Martine.